

Den systemiske terapeut

Af Thorkil Molly Søholm & Andreas Juhl

Indholdsfortegnelse

1) Indledning og problemformulering	2
2) Afgrænsning af den systemiske konstruktionisme	3
2.1) Den første fase.....	2
2.2) Den anden fase.....	3
2.3) Den tredje fase.....	4
3) Systemisk konstruktionisme	3
3.1) Kontekst	4
3.2) Autopoiesis.....	5
3.3) Sprog.....	6
4) Domæneteorien	7
4.1) Det produktive domæne:	7
4.2) Det forklarende domæne.....	9
4.3) Det æstetiske domæne	9
5) Den systemiske konstruktionistiske terapier tænkning omkring forandring og terapeutens rolle	10
5.1) Anerkendelse	11
5.1.1) Anerkendelse – værdsættende spørgsmål, positive omformuleringer og gendigtning..	11
5.1.2) Anerkendelse som moralsk fordring:.....	13
5.2) Forstyrrelse	14
5.2.1) Forstyrrelse i forhold til terapeutens position.....	15
5.2.2) Forstyrrelsen af klientsystemet.....	16
5.2.3) Domæneteorien vs. Tomms refleksioner over udviklingen i interviewet.....	21
5.3) Opsummering af den systemiske konstruktionistiske tænkning om forandring og terapeutens rolle	22
6) Et nyt paradigme?.....	24
6.1) Kontekst	25
6.2) Autopoiesis.....	26
6.3) Sprog.....	26
6.4) Terapeutens rolle	27
6.5) Forståelse af forandring.....	28
7) Viden i den terapeutiske kontekst.....	29
7.1) Hvordan forskningsviden tages med ind i den terapeutiske kontekst i en systemisk konstruktionistisk grundforståelse	32
8) Opsamling og vurdering	33
9) Litteraturliste.....	35

1) Indledning

I denne artikel vil vi analysere og perspektivere den systemisk konstruktionistiske teori, for på denne måde at skabe en forståelse af teoriretningens tænkning omkring terapeutisk forandring og terapeutens rolle i skabelsen af denne forandring. Problemformuleringen lyder således:

En analyse og perspektivering af den systemisk konstruktionistiske teori grundbegreber og dens forståelse af terapeutens rolle og af terapeutisk forandring.

Den systemisk konstruktionistiske teori er eksplicit filosofisk og erkendelsesteoretisk funderet, hvilket gør det nødvendigt at medtage dette niveau. Vi vil derfor gribe det an på følgende måde:

- Først afgrænses den systemisk konstruktionistiske teori og der redegøres for det erkendelsesteoretiske grundlag for den systemisk konstruktionistiske tænkning ud fra de 3 nøglebegreber kontekst, autopoiesis og sprog (i afsnit 2 + 3).
- Herefter præsenteres Lang et al's (1990) domæneteorien, som vil have en særlig rolle i denne artikel. Teorien vil både blive inddraget som referenceramme for vores erkendelsesteoretiske overvejelser som beskrevet ovenfor, for forståelsen af forandring og som model for vores videnskabsteoretiske overvejelser (i afsnit 4).
- Herefter følger en undersøgelse af og redegørelse for den systemiske teoris forståelse af terapeutens rolle og af terapeutisk forandring. I dette afsnit vil vi gå relativt langt ind i forståelsen af de systemisk konstruktionistiske nøglebegreber forstyrrelse og anerkendelse og de terapeutiske teknikker, der er knyttet hertil, for at få både en grundforståelse af forandring, samt en række handleanvisninger til at facilitere forandring i terapeutisk arbejde (i afsnit 5).
Forståelsen af forandring vil blive relateret til domæneteorien
- Efterfølgende vil vi lave 2 perspektiveringer på den systemisk konstruktionistiske tænkning: Den første er en sammenlignende analyse af den systemiske teori med andre terapeutiske hovedretninger med udgangspunkt i de 3 grundbegreber og forståelsen af rollen og forandring med henblik på at afklare om den systemisk konstruktionistiske tænkning kan siges at være et paradigmeskift set i forhold til de andre psykoterapeutiske hovedtraditioner. Sammenligningen peger på, at det ikke synes at være tilfældet (afsnit 6).

- Herefter laver vi en videnskabsteoretisk perspektivering, hvor vi med domæneteorien som metateori peger på en nødvendig udvidelse af den systemiske konstruktionismes forståelse af viden i forhold til at skabe terapeutisk forandring (afsnit 7).
- Til slut en opsamling og vurdering af den forståelse af den systemisk konstruktionistiske tænkning, som vi har forsøgt at pege på (afsnit 8).

2) Afgrænsning af den systemiske konstruktionisme

Vi vil begynde med at lave en afgrænsning af den systemiske konstruktionisme. De systemiske teorier kendetegnes som andre 'skoler' ved en kompliceret flerhed i grundantagelser og udformninger, der er i konstant udvikling og forandring (Pearce, 1992). Det, der interesserer os i denne artikel, er dels den udvikling, der er ved at ske i hovedparten af de nyere teorier imod en holistisk forståelsesramme, dvs. et skift i fokus fra del til helhed, og dels den udvikling, der er ved at ske imod en øget forståelse for sproget betydning for erkendelsen. Vi vil benævne dette som overgangen fra en systemisk 1. ordens kybernetik til en 2. ordens kybernetik, og i tråd med Pearce (Ibid.) og Oliver (1997) definere denne bevægelse som overgangen til en **systemisk konstruktionisme**.

Vi vil i det følgende redegøre mere detaljeret for denne udvikling i den systemiske tænkning, der grundlæggende kan opdeles i tre faser (Warhuus et al., 1998; Jones, 1996). Efterfølgende vil vi samle de vigtigste begreber og grundantagelser.

2.1) Den første fase

Den første fase kommer med introduktionen af den tidligste systemiske teori i 1960'erne eksemplificeret ved Minuchins strukturelle familierapi (Minuchin, 1993). Den væsentligste ændring i tænkningen set i forhold til datidens teorier er, at fokus flyttes fra del (individ) til helhed (individer i relationer med hinanden) og at fokus kommer på kommunikationen i relationerne.

Det psykiske skal altså forstås i forhold til kommunikation og relationer og ikke som f.eks. hos Freud som intrapsyke konflikter, ubevidste drifter m.m.. Grundantagelsen i denne model er, at individer skal forstås i kontekst (Ibid.). Problematiske emotioner og handlinger er ikke fænomener, der tilhører det enkelte individ, men skal forstås ud fra de sociale strukturer, individet indgår i, og som fastholder de enkelte i problematisk adfærd. Som Warhuus et al. (1998) påpeger, forbliver Minuchin i en 1. ordens kybernetik forståelse pga. hans fokus på normalitet og opfattelsen af terapeuten som objektiv ekspert i forhold til familiens strukturer.

2.2) Den anden fase

Den anden fase i den systemiske teoris historiske udvikling sker med overgangen til en konstruktivistisk tænkning om erkendelse. Med specielt Von Foerster og Maturana & Varelas neurologiske og biologiske arbejde tages et opgør med "illusionen om objektivitet" (Hoffman, 1987). Dette markerer overgangen fra en 1. ordens kybernetik, hvor observatøren forstås som uafhængig af det, der betragtes, til en 2. ordens

kybernetik, hvor den, der observerer, selv er del af det, der observeres. Med Maturanas begreber sidder objektivitet i øjet på den, der betragter, hvilket skal forstås således, at der altid er en iagttager som iagttager. Virkeligheden frembringes af vores biologiske strukturer, hvorfor objektivitet ikke er muligt, fordi det man ser afhænger af, hvad man ser efter (Ibid.). Von Foerster taler i tråd med dette om overgangen fra observerede systemer med antagelsen om objektivitet til observerende systemer, hvor observatøren er del af og ændrer det, der betragtes, og hvor objektivitet ikke anses som muligt (Ibid.).

2.3) Den tredje fase

Den tredje fase i den systemiske tænkning er overgangen til social konstruktionisme. Blandt flere systemiske tænkere er der vokset en kritik frem af den manglende forståelse for betydningen af den større sociale kontekst, normer og værdier i forhold til især terapeutisk arbejde med familier. Med en social konstruktionistisk drejning i den systemiske tænkning arbejdes der også indenfor en 2. ordens kybernetisk forståelse, dvs. at terapeuten ses som en del af det terapeutiske system, med særligt fokus på **sprogets betydning for erkendelsen**. Det fremføres, at virkeligheden skabes i kommunikationsprocesser, dvs. skal forstås som et mellem-menneskeligt fænomen (Warhuus et al., 1998).

Det vigtige ved dette rids er i forhold til vores artikel, at vi som Pearce (1992) ikke mener, at man behøver at skelne skarpt mellem konstruktivismen og social konstruktionisme. Vi vil i stedet behandle disse fælles under benævnelsen **systemisk konstruktionisme**. Dette indikerer opgøret med objektivitet, skiftet mod helheden som udgangspunkt og fokus på sproget. Målet i næste afsnit bliver at undersøge, hvilke begreber vi kan bruge til at begribe de teoretiske implikationer af en sådan position, inden vi undersøger implikationerne for terapeutens rolle og forståelsen af terapeutisk forandring.

3) Systemisk konstruktionisme

Vi vil bruge begreberne kontekst, autopoiesis og sprog til at opsummere den systemiske konstruktionismes erkendelsesteoretiske grundlag. Målet er at få ridset de systemiske epistemologiske grundpointer op, hvilket vi vil gøre efter gennemgangen af de tre nøglebegreber.

3.1) Kontekst

Kontekstbegrebet opstod med Bateson (1972), som af den grund kan regnes for den systemiske tæknings fader. F.eks. krediterer Keeney (1983) Bateson for at påpege, at så forskellige teorier som psykoanalysen og behaviorismen er funderet i den samme epistemologiske grundantagelse, nemlig i Newtons metafysik, med antagelser om distinkte elementer, der kombineres efter fysiske lovmæssigheder (Ibid.). Dette fører ifølge Bateson til en essentialistisk forestilling om, at fænomener kan forstås som eksisterende 'i sig selv', dvs. uafhængigt af dets sammenhæng. Batesons 'svar' på denne epistemologi er

at spørge: *Do you ask what it's made of ...Or do you ask, "What is its pattern"* (Bateson IN: Capra, 1997, 18)¹.

Denne pointe svarer til Minuchins senere inddragelse af familien som analyseenhed, men skal forstås bredere, nemlig at det mentale som fænomen er en relationel størrelse: udgangspunktet for at forstå et fænomen er at forstå dets kommunikative sammenhæng. Dette implicerer en ændret opfattelse af kausalitet, nemlig overgangen fra en lineær til en **cirkulær** tænkning. Hvor linearitet omhandler forestillingen om årsag og virkning, bryder cirkularitetstænkningen med forestillingen om en første årsag. De dele, der interagerer, (f.eks. forskellige individer) forstås som hinandens årsag, og kan dermed kun forstås ud fra den relation eller sammenhæng, de skaber sammen (Lund-Jacobsen & Wermer, 2001).

Dette betyder i forhold til forståelsen af problemer, at disse *ikke* ses som tilhørende den enkelte del (individet er dette og hint), men at problemet forstås som tilhørende det mønster af kommunikative relationer, der er omkring individet. Dette fører til fundamentale andre forståelser af, hvad der er problemet og giver nye handleanvisninger.

Dette illustreres f.eks. af McDermott (1996) kontekstanalyse af drengen Adams 'indlæringsvanskeligheder': indlæringsvanskeligheder skal ikke forstås som noget, der er individet 'iboende', men som en kulturel kategori, der kan 'tilegne sig' barnet igennem en given social praksis. Undersøgelsen bliver derfor ikke af Adam uafhængigt af hans kontekst, men netop en undersøgelse af Adam i de specifikke sammenhænge ('Settings'), som han indgår i.

Kontekstbegrebet får, som vi vil vise i afsnit 3.3, den specielle betydning i en pragmatisk sprogopfattelse, at terapeuten må medtænke sin egen betydning og indflydelse på den mening, der dannes.

3.2) Autopoiesis

Autopoiesisbegrebet fremfører, at erkendelse er determineret af systemets egne strukturer (Maturana & Varela, 1992), hvilket som tidligere nævnt er en konstruktivistisk tænkning. Ideen udspringer af Maturanas forsøg med salamandere, hvor han påviste, at der ikke er en korrelation mellem 'det sansede objekt' og nethindecellernes aktivitet (Hoffman, 1987). Autopoiesisbegrebet har 4 væsentlige implikationer:

For det første er det væsentligt, at enhver ontogenetisk variation vil resultere i en unik måde at frembringe en verden. Dette får Maturana til at bruge begrebet *multivers* i stedet for *univers* til at påpege, at vi strengt taget ikke forstår det samme ved det samme, f.eks. begreber, situationer eller problemer (hvilket vi vender tilbage i afsnit 4). Dog må vi forhandle os frem til så stor grad af enighed, at vi kan fortsætte vores handlinger i forhold til hinanden (Maturana & Varela, 1992). Erkendelsesmæssigt betyder dette, at universaliserbarhed ikke er mulig, men at 'sandhed' altid er lokal eller kontekstuel.

---

¹ Systemisk teori bygger altså på den holistiske grundantagelse, at helheden er andet og mere end summen af delene (Capra, 1997)

For det andet må man genforhandle informationsbegrebet på en måde, der bryder med repræsentationstanken. Det ligger i autopoiesisbegrebet, at systemet er strukturelt determineret, hvilket betyder, at organismen er operationelt lukket for information. Det er organismens strukturer, der determinerer hvilke forandringer, der kan finde sted. Systemets erkendelse er derfor ikke et billede af verden, men af dets egne strukturer. Kommunikation kan således ikke, som i en traditionel repræsentationstænkning om sprog, forstås som *noget*, der sendes og modtages, men ud fra hvad der sker med det system, der forstyrres i den strukturelle kobling (ibid.).

For det tredje sker udvekslinger i strukturelle koblinger mellem systemer. Omgivelserne kan således ikke være årsagen til forandring i systemet, men de kan være anledningen (Dell, 1985). Dette kan illustreres med Batesons kendte eksempel med 'hundesparket'.

(...) I kommunikationssystemer forholder det sig derimod således, at energien til responset for det meste leveres af dén, der reagerer. Hvis jeg sparker en hund, vil dens umiddelbart efterfølgende adfærd få energi fra hundens eget stofskifte, ikke fra mit spark." (Bateson IN Jones, 1996,5)

For det fjerde implicerer autopoiesisbegrebet et brud med hvad Bateson kalder 'myten om kontrol' (Hoffman, 1987). Når systemet er determineret af sine egne strukturer, er det ikke muligt at instruere systemet til en ny erkendelse, og dermed heller ikke muligt at forudsige, hvilken mening systemet vil danne i interaktionen. Det eneste vi kan gøre er, som Hoffman siger det: *Gi dem et skump og se dem jumpe* (Ibid., 136). En forstyrrelse *har* eller *har ikke* den effekt, man håber på. Det er *usikkerhedsprincippet for menneskelig samhandling* (Ibid.).

Terapeutisk betyder dette, at det centrale fokus ikke bliver den terapeutiske teknik, men mere overordnet den måde interaktionen hjælper systemet til at skabe ny **mening**, hvorfor en teknik eller en teori altid må vurderes i konteksten.

3.3) Sprog

Den systemiske epistemologi, vi præsenterer i denne artikel, bruger begreberne **sprog** og **mening** om den måde, autopoietiske systemer kobler i kontekst. Dette indebærer en pragmatisk sprogopfattelse, som vi vil skitsere i det følgende.

Den sprogforståelse, der knytter sig til en 1. ordens kybernetisk forståelse er, at sproget er noget, der tilhører den verden, vi observerer. Følgelig bliver sproget en række af begreber, der *repræsenterer* den verden, vi betragter, hvorfor sproget afspejler en objektiv realitet uafhængig af den, der bruger begreberne (Pearce, 1992). Målet i en sådan forståelse af sproget bliver, at opnå et 1:1 forhold mellem de begreber, man bruger, og det man forsøger at beskrive. Diagnosesystemet er et godt eksempel: Vi skal lave en så præcis definition som muligt af det, vi betragter.

Den systemiske forståelse af sprog kan ses som et forsøg på et opgør med denne repræsentationstanke (Gergen, 1985). Sprog og ord har ikke nogen 'indre værdi', der neutralt spejler en ydre verden. Tværtimod er det den måde vi i koordination med andre *konstruerer en verden* (Maturana & Varela, 1992). Dette fanges i Grundtvigs citat: *Sproget er magtfuldt - og skaber, hvad det benævner* (Lund-Jacobsen & Wermer, 2001, 39). Sproget er den måde, vi aktivt konstruerer betydninger og mening. Vi har 3 kommentarer til denne sprogopfattelse:

For det første skal sprog ikke forstås som kun det digitale sprog, men som den måde vi kobler os til en social verden. Dvs. der er ikke en skarp skelnen mellem sprog og anden social interaktion (Cronen & Lang, 1994).

For det andet er dannelsen af mening både en bagudrettet og en fremadrettet proces. Bagudrettet dels som den autopoietiske måde, den enkelte bruger begreberne: Vi forstår aldrig helt det samme med det samme. Dels som den næsten identiske henvisningsrelation der gør, at vi kan koordinere vores handlinger i forhold til hinanden: vores måde at skabe mening gør, at vi kan fortsætte i de samme forståelser, vi har skabt. Der tales således om "fit" i stedet for "match" (Hoffman, 1987). Dette gælder både kulturer på samfundsniveau (sproget dansk) og kulturer på lokalt niveau (psykiatrien med dets specifikke begrebsapparat, f.eks. diagnosesystemet).

Når sproget ikke forstås som repræsentationer (hvor begreber har en essens), bliver mening, som Dewey formulerede det, dannet ved brug (Cronen & Lang, 1994). Dette viser, hvordan den pragmatiske sprogfilosofi forstår kontekst som den måde, mennesker i fællesskab væver mening sammen, hvorfor mening altid er aktuel og emergende.

For det tredje betyder denne pragmatiske sprogopfattelse i praksis, at den systemiske terapeut kan forstås som en engageret hypotesemager, der konstant må forholde sig til, hvordan sproget er med til at skabe mening og erkendelse i systemerne.

Med disse uddybninger af de metateoretiske grundbegreber autopoiesis, kontekst og den pragmatiske sprogforståelse, kan vi opsummere grundpointerne i den systemisk konstruktivistiske epistemologi. Helt kort er disse, at:

- **Erkendelse** sam-konstrueres igennem sproget.
- Den **mening**, der dannes, kan ikke forstås uafhængigt af den konkrete sammenhæng eller kontekst den skabes i, eller uafhængigt af det autopoietiske system, der skaber den.

4) Domæneteorien

Vi vil i det følgende redegøre for Lang et al's (1990) domæneteori, for i de følgende afsnit at kunne referere grundbegreberne indenfor forståelsen af forandring og terapeutens rolle til teorien.

Domæneteorien blev oprindeligt formuleret af biologen og filosofen Maturana², men blev udviklet af de mere lingvistisk orienterede systemiske teoretikere Lang et al. (1990). Modellen er således et eksempel på den overensstemmelse mellem konstruktivisme og social konstruktionisme, som er denne artikels udgangspunkt.

Grundantagelsen i domæneteorien er, at man kan forstå sproglige handlinger ud fra tre sproglige domæner: det produktive, det forklarende og det æstetiske. Disse tre domæner eksisterer altid samtidig, når mennesker sameksisterer, men ofte vil ét domæne træde frem og dominere i den specifikke kontekst. Domæneteorien giver os begreber til at undersøge, hvilket sprogligt domæne systemet befinder sig i og bruge dette som handleanvisning i den terapeutiske kontekst.

4.1) Det produktive domæne:

I det produktive domæne er grundantagelsen, at verden er simpel og objektiv, hvorfor individet lever i et univers. Dette skal forstås således, at individet har en forventning eller intention om, at verden kan forstås ud fra en **lineær** logik: når jeg gør X, så sker Y. Disse forventninger opleves som sandheder, dvs. man kender og accepterer kriterier for, hvad der er rigtigt og forkert.

Det er således også i det produktive domæne, at vi bruger vores vaner; f.eks. en terapeutisk vane med at undersøge klientens oplevelser i barndommen for at forstå den aktuelle situation. Denne vane er på en gang energibesparende: jeg behøver ikke at forholde mig til vanens præmisser, hver gang jeg bruger den, og er samtidig, usmidig fordi den hæmmer mig i at handle anderledes (Bateson, 1972).

Det er den samme lineære logik, der præger morgenens rutiner med kaffebrødder og bad i den rigtige rækkefølge, som præger terapeutens 'valg' af teknik og analyseramme. Vi ser disse teoretiske vaner (altså terapeutens), som nødvendige arbejdshypoteser, fordi de forsøger at udtale sig om, hvordan verden er.

Den type af refleksion, der finder sted i dette domæne, foregår indenfor systemets eksisterende logikker, f.eks. terapeutens refleksion over, hvordan hans eksisterende begrebssæt kan bruges til at begribe den komplekse situation, klienten står i. Vigtigt er det, at den forståelse, indsigt og løsning, det skaber, bekræfter de grundlæggende antagelser, f.eks. om problemets ætologi, som terapeuten har i forvejen'.

Det er vigtigt for denne artikel, at der er en tendens til indenfor den systemiske konstruktionisme at afvise det produktive domænes lineære logik. I stedet fokuseres der rent på at skabe refleksion og bevidsthed om de 2 andre domæner, det forklarende og æstetiske domæne (se eks. Pearce, 1992; Penn, 1985). Vi vil derfor med domæneteorien og det produktive domæne pege på en nødvendig udvidelse af den systemiske konstruktionisme i afsnit 7.

---

² Maturana formulerede på en forespørgsel fra Lang et al. på en konference (Maturana, 1984) omkring inddelingen af sproghandlinger i tre domæner. Siden har Maturana ikke selv beskæftiget sig med teorien.

4.2) Det forklarende domæne

Det forklarende domæne kan forstås som *ontologisk stumt* (Gergen, 1997). Her udtaler vi os ikke om, hvordan verden er, hvorfor man med Maturanas begreb om multivers går fra forestillingen om et univers til forestillingen om en flerhed i verdener. Og man går fra ideen om én sandhed til en tænkning om, at der er mange forskellige sandheder, der skal ses som lige-værdige, men måske ikke alle lige ønsk-værdige (Lang et al., 1990). Virkeligheden forstås ud fra en **cirkulær** kausalitet som kompleks og åben. Det væsentlige nye er således, at forståelsen af virkeligheden konstant kan og bliver genforhandlet.

Dette kan måske bedst forstås ud fra Wittgensteins begreber om *stories lived* og *stories told*. Stories lived er den måde, vi i konteksten koordinerer vores handlinger med andre. Stories told er den måde vi gennem sproget skaber mening og sammenhæng i vores stories lived (Griffin, 1997; Oliver, 1997). I det forklarende domæne er målet derfor at skabe refleksion, der bryder de årsagsforståelser og de forventningsstrukturer, systemet har dannet, for at afsøge nye og mere nuancerede/funktionelle betydninger, som efterfølgende kan føre til nye handlinger i det produktive domæne.

Det er i det forklarende domæne, at den systemiske konstruktionisme lægger sit hovedfokus.

4.3) Det æstetiske domæne

I det æstetiske domæne undersøges, hvordan enhver sproglig handling udtrykker de værdier, grundantagelser og følelser, der er betydningsfulde for systemet. Dette har to implikationer:

For det første forstås emotioner, grundantagelser og værdier som fundamentale for erkendelse. Vores handlinger og den mening vi danner, afspejler disse.

For det andet implicerer dette, at etikbegrebet får en central placering. Med domæneteorien må etik forstås i et dobbelt perspektiv. For det første må systemets handlinger forstås og undersøges som værende meningsfulde for systemet, hvilket vi senere vil behandle under begrebet anerkendelse. Dette betyder, at selv den pædofiles handlinger må forstås som havende en logik, og altså forstås som afspejlende en dysfunktionel måde at opfylde et betydningsfuldt ønske, f.eks. et kærlighedsønske. Man kan kalde dette at undersøge systemets etik og mønsteret omkring den.

For det andet følger der en bestemt etisk bevidsthed af den 2. ordens kybernetik, nemlig betydningen af, at vores sproglige handlinger skaber vores betydninger. Som Maturana siger, er mennesket kendetegnet ved at være den organisme der kan elske og slå ihjel med ord, fordi vi *er i* eller *konstruerer os i* sproget (Lund-Jacobsen & Wermer, 2001).

Domæneteorien er en vigtig model, fordi den forholder sig til, hvordan mennesker i fællesskab danner, bruger og genskaber mening, og samtidig sætter fokus på følelser og værdier som centrale for erkendelsen og dermed for dannelsen af mening. Dette gælder erkendelse og viden generelt, og vi vil derfor bruge domæneteorien til at forholde os til viden i videnskabsteoretisk sammenhæng i afsnit 7.

Samtidig er det en mulig forståelsesramme eller teoretisk vane, der kan hjælpe den systemiske terapeut til at undersøge den mening, systemet skaber, og forsøge at skabe en kontekst, hvor dannelsen af ny mening kan finde sted.

Vi kommer mere udførligt ind på dette i næste afsnit, hvor vi vil undersøge, hvad de systemisk konstruktivistiske erkendelsesbegreber betyder for forståelsen af forandring og terapeutens rolle.

5) Den systemiske konstruktivistiske terapies tænkning omkring forandring og terapeutens rolle

I det følgende vil vi lave en overordnet præsentation af den systemiske terapies aktuelle grundtænkning omkring forandring og terapeutens rolle i skabelsen af denne forandring og fundere dette i redegørelsen for sprogopfattelsen, autopoiesis og kontekst.

Efterfølgende vil vi gå dybere ind i de to grundbegreber i den systemiske forståelse af forandring: **anerkendelse** og **forstyrrelse**. Domæneteorien vil her blive brugt som samlende referenceramme.

Denne præsentation vil bygge på pionererne indenfor den systemiske terapi, Milanogruppen (Cecchin, Boscolo, Prata, Selvini-Palazzoli) som især har givet værdifulde begreber til forståelsen af terapeutens rolle, og de nyere udviklinger indenfor den systemiske terapi:

Den angelsaksiske tradition (især det kendte engelske systemiske universitet Kensington Consultation Centre, Lang & Cronen (1994), Lang et al. (1990) , der især vægter sprogets og anerkendelsens betydning for at skabe terapeutisk forandring;

Den danske tradition med DISPUK er stærkt inspireret af KCC, men dog med større vægt på Maturanas arbejde (ex: Lund-Jacobsen & Wermer (2001);

Den systemiske narrative terapi repræsenteret ved australierne Michael White & David Epston (1990);
Samt nogle af de mest ansete "løsgængere" : Penn (1982, 1985), Hoffman (1987), Andersen (1994) og Tømm (1987, 1992).

De mange pointer omkring forandring og terapeutens rolle vil blive opsummeret til slut i afsnittet.

Her først til den systemiske terapies grundtænkning omkring forandring, som kan føres tilbage til de systemiske nøglebegreber: autopoiesis, medobserverende systemer, kontekst og sprogopfattelsen.

Denne metateori siger grundlæggende, at al erkendelse er subjektivt og strukturelt determineret, hvilket får en række konsekvenser for grundtænkningen omkring forandring i den terapeutiske kontekst. Vi peger her kun på de mest afgørende pointer, da flere af dem bliver uddybet med afsnittene om anerkendelse og forstyrrelse:

- Med autopoiesisbegrebet og begrebet om medobserverende systemer peges der på, at objektivitet og videnskabelig sandhed er en illusion. Enhver menneske ses som unikt i sin meningsdannelse. Diagnosetænkning, begreber om sygt og normalt samt teoretisk funderede tolkninger afskaffes derfor i terapien.

- Endvidere peger begreberne på, at terapeuten ikke er ekspert og ikke kan forudsige, instruere eller kontrollere en given forandring hos en klient. I stedet må han **forstyrre** klientens forståelser, primært med cirkulært baserede spørgsmål og hypoteser og med en særlig form for **anerkendelse**.
- Autopoiesistænkningen og den konstruktionistiske forståelse af sproget viser, at menneskers erkendelse er i konstant forandring. Der ses ikke noget kvalitativ forskel imellem forandring, som sker i en terapeutisk relation, og forandring, som sker i andre relationer. Dette tænkning betyder også, at mennesker ikke ses som determinerede af fortiden. Langt vigtigere er forståelsen af nutidige relationer og forventningerne til og drømme for fremtiden.
- Sprogopfattelsen og kontekstforståelsen peger på, at et socialt menneske ikke kan forstås uafhængigt af de sociale, sproglige kontekster og de relationer, han lever i. Terapeuten må derfor tænke sin klient som et primært sprogligt system af relationer til, forståelser af og forventninger til andre mennesker og kontekster.

Dette er de mest grundlæggende implikationer af Maturanas og Batesons arbejde.

I de næste afsnit vil vi gå til de 2 specifikke nøglebegreber i den systemiske forståelse af forandring og terapeutens rolle i skabelse af forandring: **anerkendelse** og **forstyrrelse**.

5.1) Anerkendelse

I dette afsnit vil vi redegøre for den teoretiske baggrund for anerkendelsesbegrebet og vise, hvordan anerkendelse operationaliseres i den systemiske terapi igennem sprogligt funderede teknikker såsom værdsættende spørgsmål, positive omformuleringer m.m. Endvidere vil begrebet blive relateret til domæneteorien.

Med anerkendelsesbegrebet, der kort sagt betegner en aktiv sproglig værdsættelse af klientsystemets ressourcer, evner, historier m.m., kommer domæneteorien æstetiske domæne i fokus. For det første fordi anerkendelsesprincippet har fokus på at fremkalde positive følelser, håb, værdier, selvforståelse etc., hvilket er betydningsdannelse, der hører det æstetiske domæne til. Og for det andet fordi anerkendelse, som tilgang til andre mennesker, eksplicit gøres til en moralsk fordring for såvel terapeuter som ikke-terapeuter. Denne fordring fremsættes i Lang et al.'s (1990) arbejde med domæneteorien, og begrundes med det æstetiske domænes primat for al menneskelig handling.

I det følgende vil disse to punkter blive uddybet:

5.1.1) Anerkendelse – værdsættende spørgsmål, positive omformuleringer og gendigtning

De fleste systemiske skoler arbejder i dag med en anerkendende og værdsættende terapeutisk tilgang til udviklingsarbejde³. Tilgangen hviler på grundantagelsen om, at sproget skaber verden, som der blev redegjort for i afsnit 3.3. Mennesket er således ikke noget i sig selv, men eksisterer via dets kommunikative relationer. Gergens begreb om multifrenia illustrerer denne pointe (Gergen, 1991), idet

³ Dette er især den engelske tradition, der med begrebet om appreciation sætter fokus på anerkendelse. Hele den skandinaviske systemiske tradition følger i samme spor. Også indenfor den systemiske organisationsudvikling er denne tendens dominerende. Hele Appreciative Inquiry-retningen er et udtryk for dette (eks: Cooperrider & Srivastva (1984))

begrebet udtrykker, at vi ikke har ét selv, men mange selver, der bliver til i vores sproglige relationer. Det ses derfor som helt afgørende for hvem vi er, hvilke slags historier, der fortælles i relationerne. Betegnes noget som et problem (eks. at et barn får en diagnose) er tænkningen ud fra denne sprogforståelse, at barnet og familien patologiseres og såvel barnets og familiens problemadfærd fastholdes og forstærkes, p.g.a. dets egne og omgivelsernes forventninger til barnets adfærd. (Hoffman (1987), White & Epston (1990), Cecchin (1987), Holmgren (1991)⁴. Mødes barnet og familien derimod med *anerkendelse* af deres ressourcer, de handlinger de gør i forhold til problemet, deres synspunkter, historier, følelser m.m. åbnes der op for skabelse af nye og positive historier på trods af problemet. Familien får således i denne relation mulighed for at skabe/genskabe sig sprogligt og dermed erkendelsesmæssigt på en mere positiv måde.

Det er denne grundtænkning, der forsøges operationaliseret i den systemiske terapi igennem anerkendelsesbegrebet.

Anerkendelsesbegrebet (*appreciation* og *affirmation*) indeholder således mere end at rumme og acceptere, som vi kender det fra den oplevelsesorienterede psykologi (Rogers, 1957) eller i psykoanalysen⁵ (Bertelsen, 2001).

I den systemiske konstruktionismes anerkendelsesforståelse kobles anerkendelse direkte til et aktiv brug af sproget og et fokus på at fremhæve og fremtale ressourcer og evner hos klienten i de historier, som han fortæller i terapien. Dette gøres på flere måder, f. eks. igennem såkaldt **affirmative questions** (værdsettende spørgsmål), der bevidst indbygger positive konnotationer eller positive forståelser i spørgsmålene (Boscolo et al., (1991). Et eksempel på dette kan være en klient, der fortæller om, at de sidste mange år af hans liv har været en lang prøvelse. Her kan den systemiske terapeut spørge med et værdsettende spørgsmål: *Hvordan har du dog fundet kræfter til at stå det igennem?*

En anden måde at arbejde værdsettende på er igennem **positive omformuleringer**, som man også kender det fra andre terapiretninger (Eksempelvis i den kognitive terapi med begrebet reattribuering (Rosenberg et al. 1998) og tænkningen om *Making Lemonade out of Lemons* (Linehan & Kehrer, 1993, 414)).

Et relateret begreb er **re-authoring** (White & Epston, 1990), som skal forstås som en måde at "gendigte" den eksisterende, dominerende og dysfunktionelle forståelse i familien, så der opstår nye forståelser og nye historier, der åbner op for positiv selvfølelse, håb og nye handlemuligheder (Lang et al, 1990). Det interessante her er ikke, om den nye mening/historie er sand, men om den opleves som meningsfuld af klientsystemet. Som Watzlawick, en af de systemiske tænkere, der i særlig grad har bidraget til forståelsen af sprogets rolle i denne tematik, siger det:

---

⁴ Den systemiske teori har en tendens til at betegne diagnoser som sociale konstruktioner; dårlige hypoteser, der bygger på lineære antagelser om årsag og virkning, og som derfor låser den terapeutiske proces fast i en lineær tænkning. Man prøver derfor at undgå diagnoser. (Cecchin, 1987)

⁵ Vi kommer mere uddybende ind på disse forskelle i afsnit 6.4.

To reframe then, means to change the conceptual and/ or emotional setting or viewpoint in relation to which a situation is experienced and to replace it in another frame which fits the "facts" of the same concrete situation equally well or even better, and thereby change its entire meaning (Watzlawick et al., 1974, 95)

Det terapeutiske rum bliver dermed et slags sprogligt værksted, hvor terapeuten med anerkendelse, værdsættende spørgsmål og positive omformuleringer hjælper klientsystemet til at det selv kan skabe nye historier om, forståelser af og forventninger til hinanden, der fremhæver ressourcer og muligheder fremfor problemer og mangler.

5.1.2 Anerkendelse som moralsk fordring:

En vigtig dimension til forståelse af anerkendelsesbegrebet, der viser dens direkte kobling til det æstetiske domæne, er dets moralske fordring. Et stigende antal systemiske teoretikere påpeger, at grundantagelsen om, at vi skaber os selv og hinanden med det sprog, som vi vælger at bruge, gør det til et moralsk valg, hvordan man vælger at skabe verden og de relationer, man indgår i (som terapeut og person i det hele taget). Denne forståelse af anerkendelsesbegrebet som et moralsk valg kom for alvor ind i den systemiske terminologi med Lang et al.'s (1990) viderearbejdelse af domæneteorien. En af grundpointerne er her, at det æstetiske domæne ligger til grund for al handling, hvilket gør al handling til et æstetisk og moralsk valg:

Enhver sproglig handling frembringer en verden skabt med andre i sam-eksistens, hvilket derved fremkalder, hvad der er menneskeligt. Derfor har enhver menneskelig handling en etisk betydning, fordi den konstituerer den menneskelige verden. (Maturana & Varela IN: Lang et al. 1990).

Heraf følger, at mange systemiske terapeuter noget ensidigt vælger en eksplicit anerkendende og værdsættende tilgang til klientsystemet.

Betoningen af appreciation og det moralske valg er særligt tydeligt i den angelsaksiske tradition på det systemiske universitet KCC (se eks: Lang & Cronen (1994); Oliver (1997); Lang et al., (1990)), men også den danske systemiske tradition er inspireret af denne tænkning. Senest har det toneangivende systemiske institut DISPUK introduceret en grundmodel til terapeutisk arbejde ANE, som står for Anerkendelse, Nysgerrighed, Eksistens (Holmgren, 2001). Modellen udtrykker den samme grundtænkning om anerkendelse.

Opsummeret er den systemiske terapeuts rolle på "anerkendelsesparametret" karakteriseret ved en sprogligt forankret anerkendelse og værdsættelse af klientsystemets ressourcer og muligheder, og ved et fokus på værdsættende spørgsmål, positive omformuleringer og gendigtning. Et vigtigt aspekt ved anerkendelsestematikken er det moralske valg, der ses som knyttet til det.

5.2) Forstyrrelse

Gi dem et skump og se dem jumpe (Hoffman, 1987, 136)

I det følgende vil vi redegøre for tænkningen bag forstyrrelsesbegrebet (autopoiesis og medobserverende systemer) og vise, hvordan den systemiske terapi arbejder med begrebet både i forståelsen af terapeutens rolle, samt i forståelsen af forstyrrelse af klientsystemet. Forstyrrelsesbegrebet vil, som anerkendelsesbegrebet, blive relateret til domæneteorien

Nøglebegrebet "Forstyrrelse" er især blevet behandlet af den berømte Milanogruppe (Cecchin, Boscolo, Prata & Selvini-Palazzoli), som siden 1970'erne har fostret en række af de grundbegreberne, som den systemiske teori arbejder ud fra. Milanogruppens begreber har i særlig grad bidraget til forståelsen af terapeutens rolle. En lang række andre teoretikere har i forlængelse heraf har bidraget til en udvidet forståelse (eks. Penn (1985), Hoffman (1987), Andersen (1994) og Tomm (1987, 1992).

Grundforståelsen i forstyrrelsesbegrebet kan føres direkte tilbage til begreberne om autopoiesis og medobserverende systemer.

Autopoiesis fører til slutningen, at der i det levendes verden ikke er mulighed for instrumentel instruktion (Lund-Jacobsen & Wermer, 2001,). En given udvikling hos en klient kan altså ikke forudsiges, instrueres eller kontrolleres. Terapeuten kan i stedet "forstyrre" klientens erkendelse og mentale forståelser, primært med spørgsmål, nye vinkler og nye hypoteser, som skaber refleksion, men den efterfølgende forandring og forandringens karakter kommer af og bestemmes af klientsystemets måde at danne mening på. De centrale terapeutiske redskaber til at forstyrrelse klientsystemet er en særlig interviewteknik, **den cirkulære udspørgen**, og en karakteristisk undersøgelsesmetode, **hypotesedannelsen**. Disse vil blive uddybet nedenfor i afsnittene om forstyrrelse af terapeuten og forstyrrelse af klientsystemet.

Medobserverende systemer sætter fokus på, at objektivitet og dermed universaliserbar og generaliserbar viden ikke er mulig. Terapeuten ses altså ikke som en ekspert på indholdet af det sagte i terapien. I stedet fokuseres der på processen, hvormed klientsystemet, med hjælp af terapeutens forstyrrelser, skaber ny mening. Den systemiske terapeuts fornemste opgave bliver dermed terapiforløbet igennem at bevare sin evne til at forstyrre klientsystemets historier. Han må derfor konstant forsøge at sikre sig, at hans egen tænkning og hypoteser ikke fastlåses. Eller som det hedder, at han må ikke 'forelske sig' i egne hypoteser (Cecchin, 1987).

Det er her en afgørende pointe, at forstyrrelse både tænkes i forhold til terapeutens tænkning omkring klientsystemet (afsnit 5.2.1). De centrale begreber til at sikre dette er **neutralitet**, **nysgerrighed**, **uærbødighed** og **hypotesedannelse**. Der vil blive redegjort for disse i de næste afsnit. Og forstyrrelse i forhold til terapeutens forstyrrelse af klientsystemet (afsnit 5.2.2).

5.2.1) Forstyrrelse i forhold til terapeutens position

Målet bliver at udvikle begreber og en strategi til at sikre, at terapeuten vedvarende kan undgå en fastlåsnings af hans hypoteser. Med domæneteorien begreber kan man sige, at det gælder om at sikre den refleksivitet og cirkularitet i perspektiver, hypoteser og forståelser, som karakteriserer det forklarende domæne.

Milanogruppen og især Cecchin har lagt meget arbejde i denne problematik. De definerer terapeutens rolle som en såkaldt **æstetisk position** karakteriseret ved **neutralitet** (Cecchin et al., 1980), **nysgerrighed** (Cecchin, 1987) og **uærbødighed** overfor egne antagelser og hypoteser (Cecchin et al., 1993). Alle disse begreber har udgangspunkt i behovet for forstyrrelse. Også **hypotesedannelse** er i fokus. Andre nøglebegreber er cirkularitet og cirkulær udspørgen, men disse hører under punkt 5.2.2). Først til neutralitetsbegrebet.

Neutralitet

I den klassiske artikel, *Hypothesizing-circularity-neutrality: Three guidelines for the conductor of the session* (Cecchin et al., 1980), blev neutralitet defineret som en position, hvor man aktivt undgår ideen om at en position eller mening er bedre end en anden. Der er altså tale om en neutralitetsdefinition, der ikke har noget med objektivitet at gøre. Begrebet har hjulpet mange systemiske terapeuter i retning af at arbejde indenfor en systemisk epistemologi og en cirkulær tænkning omkring problemer, men begrebet har ofte ført til et ideal om ikke-involvement, ikke tage ansvar, ikke have stærke meninger og ikke vurdere om noget er rigtigt/forkert. Det har derfor mødt megen kritik, også fra dets ophavsmænd. Cecchin selv taler om, at det i nogle tilfælde har ført til – *the cultivation of the cold and aloof position of the relativist* (Cecchin, 1987, 405).

I Cecchin (1987) revideres begrebet derfor med henvisning til Maturana. Den tidligere forståelse af neutralitet betegnes som umulig, idet enhver talehandling organiserer og begrænser de mulige mønstre for social interaktion. Terapeuten vil altså altid påvirke samtalen og indtage positioner og kan ikke være neutral i betydningen ikke-deltagende.

Nysgerrighed

Cecchin foreslog derfor at redefinere neutralitetsbegrebet med **nysgerrighed**:

I propose that we describe neutrality as the creation of a state of curiosity in the mind of the therapist. Curiosity leads to exploration and invention of alternative and moves, and different moves and views breed curiosity (Cecchin, 1987, 406).

Neutralitet i denne "nysgerrighedsforståelse" er langt mere dynamisk og fører til udforskning og undersøgelse af forskellige perspektiver, forståelser og vinkler og åbner op for alternative synsvinkler, forståelser og muligheder, hvilket er den terapeutiske effekt den systemiske logik søger at skabe.

Nysgerrighed og neutralitet hænger altså tæt sammen. Så længe vi er nysgerrige, er vi neutrale forstået som at vi ikke indtager en fast position og fortolkning. Holder nysgerrigheden op, holder vi op med at lede efter nye forklaringer og stiller os tilfredse med den forklaring, vi har, hvilket i den systemiske, cirkulære logik næsten altid vil indebære, at man overser væsentlige elementer, der kan være af betydning i terapien.

Uærbødighed

For yderligere at udvikle bevidstheden på neutraliteten og nysgerrigheden i den terapeutiske rolle introducerede Cecchin et al. i 1993 uærbødighedsbegrebet (irreverence). Uærbødighed er her rettet primært imod terapeutens egne antagelser og hypoteser, når terapeuten mener sig sikker i sin sag. Uærbødighed er altså ment som et forsvar imod endegyldige hypoteser eller sande historier i terapien, fordi disse menes at "forblinde" terapeuten i forholdet til klientsystemet, og forhindre terapeuten i alt være cirkulær i sin tankegang (Cecchin et al., 1993).

Hypotesedannelse

Tæt koblet med nysgerrighed og uærbødighed er den systemiske skoles tænkning om hypotesedannelse. Hypotesedannelse er en væsentlig måde at opretholde nysgerrighed og dermed facilitere forstyrrelser hos både terapeuten selv og hos klientsystemet.

Hypotesedannelsen har ikke til hensigt at afdække en sandhed og skal derfor ikke forstås som teoretisk funderede tolkninger, som man kender det fra eksempelvis psykoanalytisk psykoterapi (Diderichsen, 1998). I stedet forsøger terapeut og klient sammen i interviewet at skabe hypoteser, der kan rumme de fleste data på en for klientsystemet meningsfuld måde (Hoffman, 1987). Om de er sande eller ej er uden betydning - der tales slet ikke i de begreber. Det afgørende er, om hypoteserne giver mening og åbner for nye handlemuligheder for klientsystemet. Der er tale om en vedvarende proces af dannelse af hypoteser, en emergerende hypotesedannelse, som føres frem af nysgerrighed og uærbødighed, og som revideres i samarbejde med klientsystemet.

Neutraliteten, nysgerrighed og uærbødighed samt fokus på en kontinuerlig hypotesedannelse er således centrale begreber til at beskrive den systemiske terapeuts rolle. Samtlige begreber har til hensigt at sikre en stadig refleksion og cirkularitet i terapeutens betydningsdannelser, så han undgår en fastlåsning i lineære forståelser og hjælper klient systemet til forandring. Men andre ord er det midler til at udvikle det forklarende domænes kvaliteter.

Det andet fokus i tænkningen omkring forstyrrelse, forstyrrelse af klientsystemet, behandles i næste afsnit.

5.2.2) Forstyrrelsen af klientsystemet

I dette afsnit vil vi redegøre for den systemiske forståelse af forstyrrelse og vise, hvordan den systemiske terapi operationaliserer denne forståelse igennem den særlige interviewform, den cirkulære udspørgen. Den cirkulære udspørgens forståelse af spørgsmålsteknikker vil blive uddybet og perspektiveret med Karl

Tomms 4 spørgsmålskategorier. Herefter vil vi relatere den forstyrrelse og sandsynlige udvikling og forandring, som den cirkulære udspørgen har til hensigt at skabe, til domæneteorien.

Forstyrrelse af klientsystemet skal i den systemiske teori grundlæggende ses i forlængelse Maturanas teori om erkendelsens autopoietiske karakter og afvisningen af instruktion (afsnit 3). En given terapeutisk forandring hos en klient kan altså ikke forudsiges eller kontrolleres af en terapeutisk intervention. Terapeuten kan i stedet "forstyrre" klientens erkendelse og mentale forståelser. Denne grundtænkning omkring forandring betyder, at spørgsmål bliver vigtigere end svar. Vi vil derfor gå i dybden med udvalgte dele af den systemiske teoris arbejde med spørgsmålsteknikker, efter at have redegjort for grundbegrebet cirkularitet, som tænkningen om forstyrrelse af klientsystemet og spørgsmålsteknikkerne hviler på.

Cirkularitet og den æstetiske position

The argument took the shape of: do you ask what is it made of – earth, wind, water, fire? Or do you ask what is it's pattern?(Bateson IN Capra, 1997, 18).

Cirkularitet betegner skiftet fra en optagethed af problemets ætiologi i en lineær forstand til en nysgerrighed på den mening, som er knyttet til problemet i klientsystemet (afsnit 3). Terapeuten er her interesseret i det, som Bateson kalder *The concept of aesthetics* (Cecchin, 1987, p.407), hvilket er en sensibel orientering imod cirkulariteten i systemet, relationer, sammenhænge, overensstemmelser, forskelle og mønstre i de forskellige forklaringer og beskrivelser, som han hører. Med andre ord er terapeuten interesseret i at udforske problemets mønster med en nysgerrighed, der åbner op for nye muligheder, forståelser af sammenhænge og dermed terapeutisk udvikling. Denne tilgang betegnes som en æstetisk tilgang.

Rationalet bag anbefalingen af en cirkulær og æstetisk terapeutisk tilgang er at mange klientsystemer/familier befinder sig i den lineære årsags – virkningstænkning og er optaget af at afdække problemets ætiologi. De spørger altså til problemets årsag, hvilket er en tænkning, der ifølge den systemiske forståelse ikke indfanger hele kompleksiteten i mellem menneskeligt samværd (Bateson (1972), Dell (1985), Maturana & Varela (1992)). Familierne menes altså at have et væsentligt erkendelsesmæssigt udviklingspotentiale, hvis de kan udvikle en cirkulær forståelse af mønstrene i deres problem, og her er det at den æstetiske tilgang og praktiseringen af den cirkulære tænkning kommer ind i billedet. Med dette er vi kommet til den systemiske terapies særlige interviewteknik, den cirkulære udspørgen.

Cirkulær udspørgen

Den cirkulære udspørgeteknik blev udviklet af Milanogruppen og er siden blevet suppleret af en hel "videnskab" omkring spørgsmålstyper indenfor den systemiske verden. Vi vil her kort præsentere den oprindelige forståelse af cirkulær udspørgen og dernæst redegøre for Karl Tomms (1992) meget benyttede 4 kategorier af spørgsmål. Senere vil vi illustrere med domæneteorien, hvordan man kan helt

overordnet kan forstå mental forandring i et klientsystems erkendelse igennem såvel cirkulære spørgsmål som andre typer af spørgsmål.

Cirkulære spørgsmål bygger på en cirkulær antagelse om mentale fænomeners natur og undersøger således ikke problemet, men de mønstre, relationer og sammenhænge i konteksten, som problemet udgøres af – set fra alle de implicerede parterers perspektiver, dvs. hele systemet (Marner, 1987). Cecchin definerer kort cirkulære spørgsmål som spørgsmål, der undersøger relationer (Holmgren, 2001).

Lund-Jacobsen & Wermer (2001) påpeger, at den cirkulære udspejling ofte følger et centrifugalt mønster. Man begynder med at spørge til én person og én tematik, udvider perspektivet med spørgsmål, der forbinder denne person med en anden – udvider til flere, således at alle relevante personer og deres perspektiver på tematikken efterhånden inddrages.

Både nutidige og fortidige forholdes cirkulære karakter undersøges i det systemiske interview, men der er et særligt fokus på fremtidige, alternative forståelser og handlemuligheder. Dette fremtidfokus er vigtigt og kendetegnende for den systemiske terapi, hvorfor man kan tale om, at terapeuten i højere grad er "fremtidsforsker" fremfor "arkæologisk udgraver"⁶.

Milanoskolens tidlige arbejde med spørgsmålsteknikker bruger cirkulære spørgsmål som et samlebegreb for spørgsmål, der arbejder med en cirkulær antagelse og som udforsker fortid, nutid og fremtid.

Andre systemiske teoretikere har arbejdet med at udvikle spørgsmåls –teknikker og -kategorier. Her skiller især to teoretikere sig ud: Peggy Penn, der har arbejdet meget med fremtidsorienterede spørgsmål og strategier (Penn, 1982; 1985), og Karl Tomm (1987, 1992), der har lavet en inddeling af spørgsmålstyper i 4 kategorier.

Tomm's kategorier er meget benyttede i den systemiske praksis og da han på flere områder udvider og nuancerer Milanoskolens spørgsmålsforståelse, vil vi her lave en kort redegørelse.

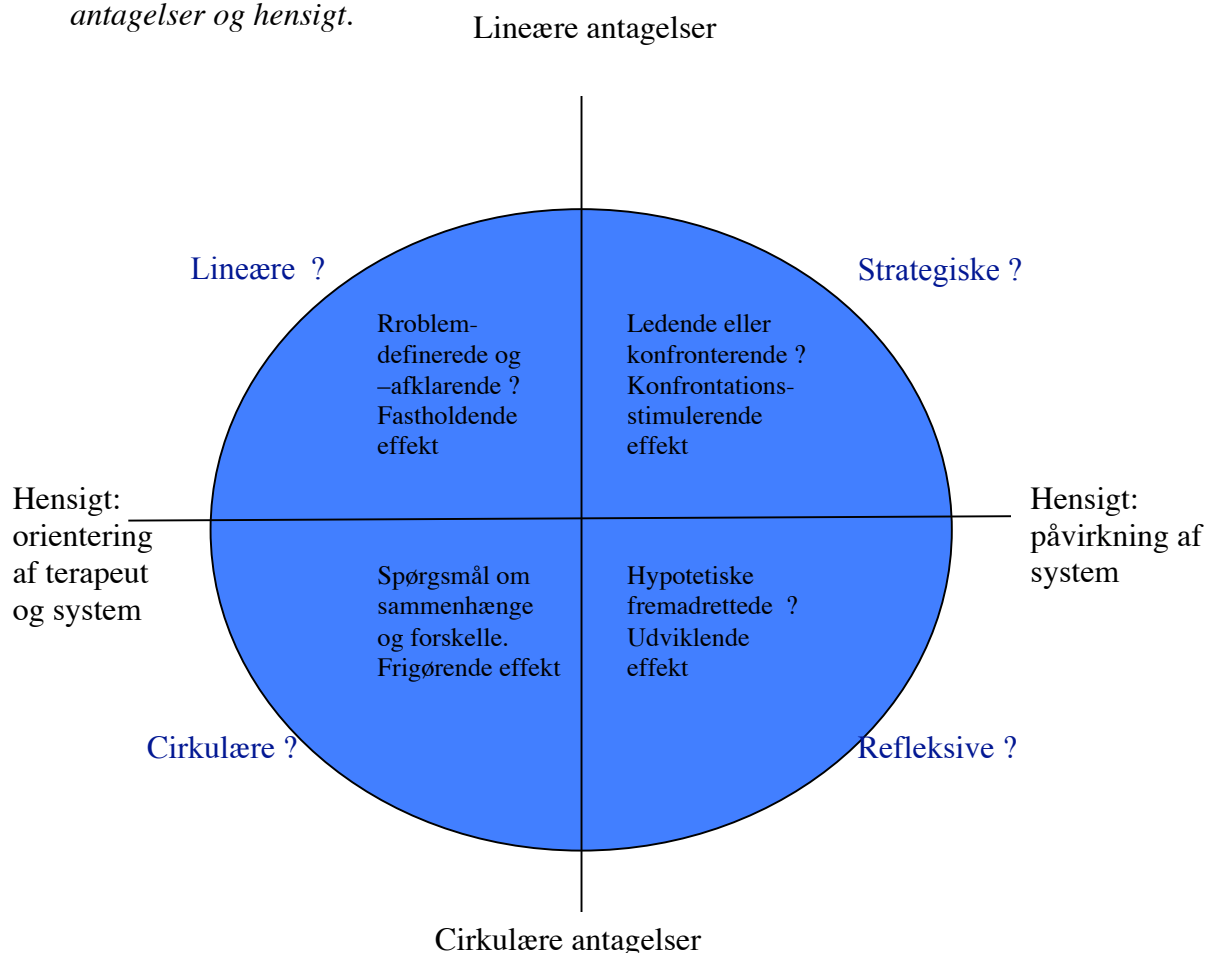
Tomm arbejder ud fra 2 grundlæggende aspekter: terapeuten's hensigt med at stille det enkelte spørgsmål og de antagelser, som terapeuten arbejder ud fra, når han stiller det enkelte spørgsmål. Tomm opstiller de to aspekter som akser i et koordinatsystem (se nedenfor) hvilket giver fire kategorier af spørgsmål baseret på hensigt og antagelse⁷:

---

⁶ Dette ligger i naturlig forlængelse af antagelsen om, at mennesker vedvarende skaber og genskaber sig i sproget og derfor ikke er determinerede af fortidige udviklingsfaser. Fokus er derfor ikke på fortidens fejludvikling, traumer ect., men på potentialer og muligheder for fremtiden. Vi vender tilbage til dette i afsnit 6.4.

⁷ Det skal straks slås fast, at Tomm betoner, at disse distinktioner skal forstås som en teoretisk inddeling af spørgsmålstyper. Hvilken karakter og virkning et spørgsmål har skal altid ses i den kontekst, det stilles i. Alligevel kan man finde flere systemiske terapeuter, der afviser Tomm's kategorier, med begrundelsen om, at de bygger på ideer om at man

Karl Tomm (1992)
 Diagram til at adskille 4
 hovedgrupper af spørgsmål
 baseret på terapeutens
 antagelser og hensigt.

Om terapeuten spørger med én hensigt og ud fra en underliggende grundantagelse inddeles altså i en bestemt kategori af spørgsmål. Her ud over peger Tomm på, at de forskellige spørgsmålstyper hver især har en sandsynlig virkning på systemet. Her følger en kort definition af de forskellige spørgsmålskategorier:

Lineære spørgsmål er baseret på lineær årsags – virkningstænkning og terapeutens hensigt er, at han og klientsystemet bliver orienteret. Der spørges på detektivmaner efter facts: *Hvor mange gange har hun slået dig?* Den sandsynlige effekt af lineære spørgsmål er, at de fastholder klientsystemet i en lineær forståelse, da den almindeligvis tænker omkring sine problemer i lineære baner. Med andre ord sker der sandsynligvis ingen forandring, men en fastholdelse.

---

kan universalisere spørgsmål og deres effekt. Vi mener derimod at denne dobbelthed mellem linearitet og cirkularitet er en berigelse, hvilket vi vender tilbage til i afsnit 7.

Strategiske spørgsmål er også baseret på lineær årsags – virkningstænkning og terapeutens underliggende antagelse er, at han kan påvirke klientsystemet direkte og instruktivt. Strategiske spørgsmål kan sammenlignes med ledende spørgsmål. De rummer en klar hypotese eller en fremtidig handlemulighed, som afprøves med spørgsmålet: *Ville det så ikke være den bedste løsning at gå fra hende?*

Den sandsynlige effekt af strategiske spørgsmål er, at de virker begrænsende eller konfrontationsstimulerende pga. den tvang klientsystemet kan opleve, at der ligger implicit i spørgsmålet. Fordelen ved denne type spørgsmål – og grunden til at de alligevel bruges - er, at de kan bruges til energisk at udfordre fikserede tankemønstre eller lede frem til accept eller erkendelse af indlysende løsninger.

Cirkulære spørgsmål er baseret på cirkulære forestillinger om det psykiskes natur og stilles for at udforske og belyse et fænomens cirkulære karakter for at terapeuten og klientsystemet udvikler en mere kompleks forståelse af problemets cirkulære karakter (Tomm, 1992): *Oplever hendes børn hende på samme måde, som du gør?*

Cirkulære spørgsmål virker ofte frigørende, da de hjælper medlemmerne i klientsystemet til at udvikle en cirkulær bevidsthed om deres samspilmønstre. De tidligere, almindeligvis lineære forståelser bliver således beriget.

Refleksive spørgsmål er også baseret på cirkulære forestillinger om det psykiskes natur og stilles for at skabe refleksiv aktivitet i klientsystemets forståelser og opfattelser af fremtidige handlemuligheder og således på en indirekte måde at påvirke systemet til selv at skabe nye forståelse og se nye handlemuligheder: *Hvis du spurgte hende, hvorfor hun slår dig, hvad ville hun så svare?* Refleksive spørgsmål virker sandsynligvis udviklende, da spørgsmålenes natur er, at de får klientsystemet til at reflektere over opfattelser, nye perspektiver, nye retninger og nye synspunkter.

Med denne tænkning omkring spørgsmålskategorierne adskiller Tomm sig fra Milanogruppen og størstedelen af den systemiske terapi på et væsentligt punkt:

Tomms nuanceringer indenfor det lineære område viser en implicit accept af den betydning, som lineært baserede spørgsmål har i terapeutisk arbejde, hvilket går imod såvel Milanoskolen og den radikale systemiske terapi, som har en tendens til at afvise lineær tænkning og lineære spørgsmål som virksomme redskaber for den systemiske terapeut. Tomm bevæger sig dermed ind på "forbudt land" og medtager en dobbelthed i tænkningen med både linearitet og cirkularitet. Dette er den samme pointe, som er grundstammen i domæneteorien, og der er en spændende pointe, vi vil vende tilbage til senere, når vi sammenligner Tomms refleksioner over sandsynlige udviklinger i et interview med domæneteorien. Her først en redegørelse for Tomms refleksioner over interviewet:

Tomm beskriver, hvordan spørgsmålstyperne ofte er fremtrædende på forskellige tidspunkter i et systemisk interview: Typisk starter terapeuten med at stille lineære spørgsmål for at blive orienteret om

sagen (Eks: *Hvad er problemet?, Hvem er involveret? Hvornår startede det?*). Herefter vil han ofte forsøge at skabe refleksion igennem cirkulære spørgsmål, hvilket kan forøge systemets forståelse af problemets kompleksitet, samt relationelle- og cirkulære karakter (Eks: *Hvordan oplever jeres børn hendes adfærd? Hvis deres oplevelse er anderledes, hvordan er den så forskellig fra din? Hvorfor tror du, at der er forskel i jeres opfattelser?*). Hvis terapeuten oplever, at der er tale om særligt problemfikserede tanke- og adfærdsmønstre eller begrænsninger, indskrænkninger og modsigelser, vil de strategiske spørgsmål nogle gange være en måde at udfordre og konfrontere systemet for skabe forandring. (Eks: *Vil det ikke være bedst at konfrontere hende med din oplevelse af at blive slået? Er det ikke lidt naivt at tro, at hun ikke vil gentage det?*)

De refleksive spørgsmål vil ofte komme sent i interviewet, når klientsystemets bevidsthed og forståelse af problemets cirkulære karakter er blevet udviklet igennem de cirkulære spørgsmål. De refleksive spørgsmål får klientsystemet til at overveje nye, fremtidige forståelser og handlemuligheder, og har derfor med stor sandsynlighed karakter af forandringsskabende intervention (Tomm, 1992; Warhus et al., 1998). Eksempler er: *Hvad kan du gøre for at undgå, at hun slår dig i fremtiden? Hvordan vil hun reagere, når du gør det? Hvordan vil jeres børn reagere?*

Grundtænkningen er altså, at der er tale om en ofte forekommende bevægelse i interviewet fra de lineære spørgsmål til en cirkulær udsørgen, som går over i en række refleksive spørgsmål. Dette er dog ikke et fast mønster, som alle interviews følger. Også udforskning af et enkelt tema i interviewet kan følge denne bevægelse, så et interview kan bestå af en række gentagelser af denne bevægelse.

I det følgende vil vi relatere Tomms refleksioner over udviklingen i interviewet til domæneteorien og vise hvorledes den forstyrrelse af og udvikling i klientsystemet, der sker med interviewet og spørgsmålskategorierne, kan forstås med domænerne.

5.2.3) Domæneteorien vs. Tomms refleksioner over udviklingen i interviewet

Vi redegjorde i afsnit 4 for domæneteorien inddeling af sproghandlinger i 3 domæner: Produktionens domæne er baseret på en lineær logik, uni-vers og objektivitet; det forklarende domæne er karakteriseret ved refleksivitet, cirkularitet og multi-verser; det æstetiske domæne betegner grundantagelser, værdier, følelser, etik. Det æstetiske domæne sås som fundament for de to andre domæner.

Det er ikke muligt entydigt at indplacere Tomms spørgsmålskategorier og hans tænkning om udviklingen i interviewet ind i domæneteorien, men mere overordnet er der nogle interessante sammenfald: Begge arbejder grundlæggende med en dobbelthed i tænkningen med både lineære og cirkulære logikker, og begge peger på, at bevægelsen fra en lineær forståelse til en cirkulær er et afgørende skift i klientsystemets måde at skabe mening på og er det centrale i forhold til at forstyrre og skabe terapeutisk forandring.

I det følgende vil vi relatere Tomms spørgsmålskategorier mere detaljeret til domænerne:

Når den systemiske terapeut i den type interviews, som Tomm beskriver, indleder med at stille **lineære spørgsmål**, kan man sige, at han møder klientsystemet i dets produktive domæne og forsøger at afklare dets lineære årsags – virkningstænkning omkring problemet.

De **strategiske spørgsmål's** logik er lineær, og er derfor mest oplagte at relatere til det produktive domæne, men virkningen kan være stærkt udviklende og refleksivitetsskabende og kan derfor relateres til det forklarende domæne. De er derfor svære at placere, uden at man har vurderet effekten af det konkrete spørgsmål i den konkrete kontekst.

Med de **cirkulære spørgsmål** vil klientsystemet sandsynligvis bringes ind i det forklarende domænes betydningsdannelser, og spørgsmålene forsøger at skabe en reflekteret bevidsthed om cirkulariteten i forskellige holdninger, forståelser og relationer knyttet til problemet. Med de **refleksive spørgsmål** arbejdes der også indenfor det forklarende domæne og klientsystemets forståelser af fremtidige og alternative muligheder udfordres.

Når spørgsmålene (det kan være alle typer spørgsmål) rettes imod grundantagelser, følelser og værdier bringes det æstetiske domænes betydningsdannelser eksplicit frem. Da det æstetiske domæne er fundament for såvel det produktive domænes betydningsdannelser og det forklarende, forekommer det logisk, at det er spørgsmål, som er refleksive i deres natur, d.v.s. cirkulære eller refleksive spørgsmål, der bringer det æstetiske domæne frem.

Ved denne sammenligning af domæneteorien og Tomms forståelser af udvikling i det systemiske interview er den væsentligste fælles pointe, at det er skiftet fra lineære forståelser til cirkulære, der er i fokus som den væsentligste potentielle udvikling i klientsystemets forståelse, og med Tomms spørgsmålstyper og uddybning af sandsynlige effekter af spørgsmålene fås en række handleanvisninger til at skabe denne form for forstyrrelse.

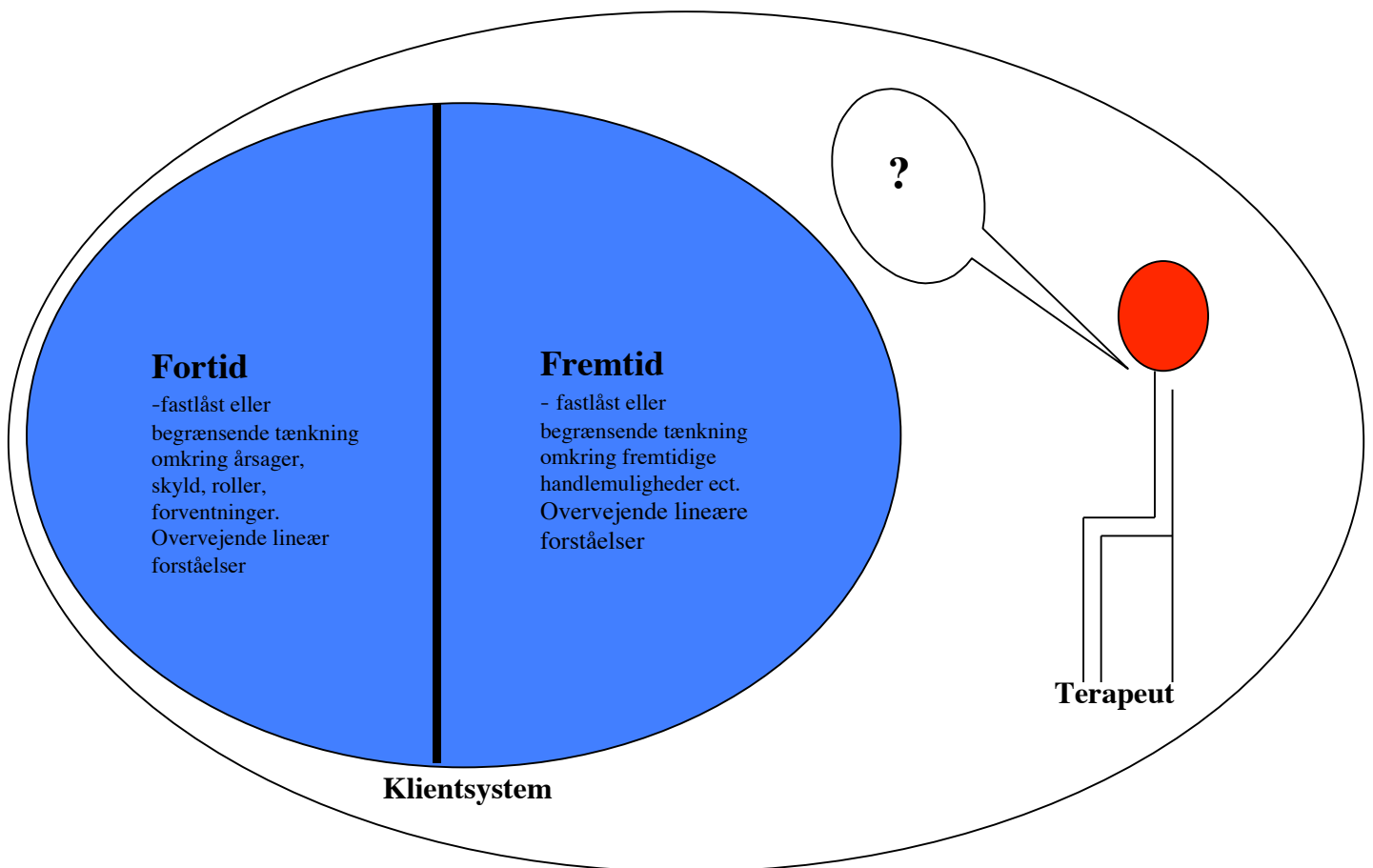
En vigtig forskel er, at Tomm ikke har meget eksplicit fokus på betydningsdannelser, der hører det æstetiske domæne til. Vi ser det derfor som en berigelse af Tomms tænkning - og af systemisk teori generel - at få et eksplicit fokus på emotioner og værdier.

Med dette afsnit har vi fået uddybet en række af de systemiske begreber og handleanvisninger til at tænke om forstyrrelse og forandring af klientsystemet. Det helt centrale ses her som at facilitere en forståelse af fænomeneres cirkulære karakter. Dette kan gøres igennem cirkulær udspørgen, hvilket blev uddybet med Tomms spørgsmålskategorier og perspektiveret med domæneteorien.

5.3) Opsummering af den systemisk konstruktionistiske tænkning om forandring og terapeutens rolle

I dette afsnit vil vi opsummere de vigtigste af de mange pointer omkring om forandring og terapeutens rolle. Vi har forsøgt at anskueliggøre disse ved nedenstående model. Cirklen, der indkranter terapeut og klientsystem skal anskueliggøre, at terapeut og klientsystem danner et

fælles system (det terapeutiske system), hvor begge parter er medobserverende systemer. Resten taler formodentlig for sig selv:

Metateoretisk grundtænkning

- *Autopoiesis* – erkendelse er autopoietisk. Terapeuten er derfor bevidst om sig selv som et medobserverende system og som subjektiv meningsdanner.
- *Kontekst* – et fænomen skal forstås i dets kontekst og relationer. Derfor tænker terapeuten klienten i et systemperspektiv.
- *Sprog* – al menneskelig interaktion forstås som sprog, der konstituerer den sociale verden. Nye sproghandlinger ændrer derfor den sociale verden, hvorfor sproget kommer i fokus i terapien

Forandringsforståelse

- Forandring er koblet til terapeuten samtidige forstyrrelse af og anerkendelse af systemet.
- Fokus er på at skabe udvikling fra lineær til cirkulær forståelse.
- Fokus er ikke på problemløsning men på skabelse af nye forståelser.
- Fokus er på fremtid.

Terapeutens rolle

- Det er her centralt at tænke forstyrrelse i forhold til terapeuten selv (igennem neutralitet, nysgerrighed, uærbødighed og hypotesedannelse) og i forhold til klientsystemet (igennem cirkulær udspørgen og spørgsmålstyperne).
- Anerkendelse (også som et moralsk valg) er det andet centrale begreb.

6) Et nyt paradigme?

Målet i den foregående del af artiklen har været at undersøge systemisk konstruktionisme, og hvad en sådan tænkning betyder for terapeutens rolle og forståelsen af terapeutisk forandring. I lyset af dette stiller vi os selv spørgsmålet, om dette skal forstås som et paradigmeskift i Kuhn'sk betydning (Kuhn, 1991), hvor den tidligere forståelse forkastes, som der lægges op til hos f.eks. Gergen (1985, 1997).

Vi vil i det følgende undersøge, om en sådan tænkning om terapi indebærer et egentligt paradigmeskift i forhold til de øvrige terapeutiske hovedtraditioner fra pensum på klinisk psykologi efterår 2001.

Vores kriterier for hvad vi ser som paradigmeskift er, at der er en kvalitativ forskel på grundantagelsesniveau og at dette fører til forskel i praksis. Vi vil vise, at forskellen til de andre 'skoler' ikke er så stor, at der er tale om et nyt paradigme i skyttegravsbetydningen, hvor alle tidligere hypoteser må opgives.

Sammenligning⁸

Problemet med en sådan sammenligning er, at der ikke *er* eller *kan* opstilles klart definerede kasser, der beskriver teorierne med nødvendige og tilstrækkelige aspekter⁹. Kort sagt tillader sproget ikke simple kategorier for så komplekse fænomener, hvilket måske er grunden til, at flere som f.eks. Linehan & Kehrer (1993), Young & Behary (1999) og Greenberg et al. (1993) opfundet 'nye navne' til deres teorier.

Det bliver for omfattende og dermed uden for denne artikels sammenhæng med en præsentation og sammenligning med alle de øvrige hovedtraditioner, og vi vil prøve at forholde os mere overordnet til de væsentligste punkter i det, vi har gennemgået, nemlig det unikke ved begreberne om kontekst, autopoiesis, sprogets betydning, terapeutens rolle og forståelsen af forandring, men særligt fokus på kontekstbegrebet og terapeutens rolle.

---

⁸ Disse sammenligninger kan på ingen måde ses som udtømmende og fyldestgørende beskrivelser af de enkelte retninger, men kun som illustrationer af grundantagelser.

6.1) Kontekst

Kontekstbegrebet er meget interessant at undersøge på tværs af retninger. Capra (1997) fremfører, at man videnskabssteoretisk kan spore en dualitet mellem del og helhed tilbage til antikken (Parminedes substanssteori overfor pytagoræernes fokus på mønstret). Man kan ifølge Capra (Ibid.) videnskabssteoretisk spore en bevægelse mellem del og helhed op igennem historien, og efter en lang periode år med Newtons atomistiske og antikontekstuelle metafysik som grundmetafor, er pendulet nu på vej tilbage mod **helhed**.

Denne udvikling kan spores i lang række af videnskabssteoretiske sammenhænge. F.eks. i kvantemekanikken fremfører Heisenberg ubestemthedsprincippet: man kan ikke på en gang bestemme en elektrons hastighed og placering (Hawkings, 1997). I matematikken er kaosteori med sit fokus på kaos, irregularitet og uforudsigelighed i færd med et brud med den Euklidiske geometri (Briggs & Peat, 1990). I socialpsykologien har Gilbert (1995) påpeget, at vi på kultureltsprogligt niveau (engelsk) har meget få begreber for kontekstens betydning.

Spørgsmålet bliver selvfølgelig, om denne forståelse er unik for systemisk tænkning, eller om den er generel. Vi vil i denne sammenhæng kort perspektivere til kognitiv teori og interpersonel teori, da disse er de hovedretninger som tydeligst medtager kontekstbegrebet.

I den klassiske **kognitive teori** er Beck et al. (1979) inspireret af Banduras socialpsykologiske forståelse for, at mennesker skaber hinanden gennem interaktion, hvilket leder til en reciprok interaktionsmodel i forståelsen af depression, dvs. en undersøgelse af mønsteret omkring den depressive. Klientens kontekst er altså medtænkt som en del af ætiologien til depression. Dette bruges dog ikke til en undersøgelse af, hvordan terapeuten er med til at 'skabe' klienten, dvs. ikke til et andet ordens perspektiv.

Linehan & Kehrer (1993) trækker med deres dialektiske adfærdsterapi den kognitive teori yderligere i den holistiske retning med en dialektisk verdensopfattelse, der betoner helhed, interdependens og forandring som grundelementer ved det værende. Dette kommer i terapien til udtryk gennem dels en biosocial model til forståelsen af borderlinepatologi og dels et øget fokus på processen i terapien. Der er derfor en øget forståelse af konteksten og cirkulariteten i forhold til hos Beck et al.

I forhold til den **interpersonelle teori** er ligheden i kontekstforståelsen endnu mere slående. Interpersonel psykoanalyse kickstartes af Sullivans, og senere Horneys, brud med drifttænkningen. Fokus flyttes i stedet til på individets relationer med grundantagelsen om, at psykopatologi dannes, opretholdes og manifesteres i relationen til andre mennesker (Jørgensen, 1999). Det er forskelligt i hvor høj grad de psykodynamiske tænkemåder og redskaber fastholdes, hvilket primært sker i den fortsatte udvikling af objektrelationsteorien (Diderichsen, 1998; Strupp & Binder, 1984), og i hvor høj grad en mere konstruktionistisk tænkning gør sig gældende (Fiscalini, 1994). F.eks. Jørgensen (1999) er fortaler for en mindre rigid tænkning omkring drifter og relationer, og placerer sig dermed i en mere eklektisk position.

---

⁹ F.eks. spænder den interpersonelle teori i sin grundantagelse fra objektrelationsteori (Strupp & Binder, 1984) til Fiscalinis (1994) mere konstruktionistisk inspirerede fremstilling. Vi kommer lidt nærmere ind på dette nedenfor.

Der er mange spændende overvejelser forbundet med disse forskelle i kontekstforståelse, men i forhold til en til systemisk konstruktionisme, er det mest interessante, i hvor høj grad man opfatter helheden som repræsenteret i delen, som f.eks. objektrelationsteoriens fokus på internaliseringen af de tidligere relationer (Jørgensen, 1999), men som også f.eks. hos Benjamin med sit fokus på *individets interpersonelle stil* som overtilpasning til patologiserede omverden (Harrist et al, 1994; Jørgensen, 1996) er udtryk for. Eller i hvor høj grad det er tænkningen om, at helheden er mere end delen, hvilket er den retning, som arven til Dewey, Mead, Rorty trækker den interpersonelle tænkning i retning af. Der er her højere grad af forståelse for fænomenets cirkularitet. Her synes f.eks. Fiscalini (1994) med sine 9 punkter til en interpersonel gestalt, specielt antagelserne om perspektivisme, pluralisme og optimisme, at ligge meget nærmere en konstruktionistisk forståelse.

Som det gerne skulle fremgå af ovenstående, synes pendulets bevægelse mod helhed at komme til udtryk i teorier bredt, men i forskelligt omfang. I den forstand kan man tale om et paradigmeskift, hvor systemisk konstruktivisme er med i front, men hvor de øvrige 'retninger' er med i feltet.

6.2) Autopoiesis

Maturana & Varelas begreb om autopoiesis er en stærk betoning af, at erkendelsen er subjektiv¹⁰. Der synes af være en pendant til dette i både den kognitive og den oplevelsesorienterede teori.

Den **kognitive teori** er i forskelligt omfang inspireret af konstruktivismen. Det er primært med skema-begrebet, at arven til Kelly og Piaget anerkendes (Beck et al., 1979; Rosenberg et al., 1998). Både skemabegrebet og autopoiesisbegrebet peger på erkendelsens selvrefererende aspekt, men autopoiesis forstås alligevel bredere som hele organismens måde at danne mening, dvs. inddragende både kropslige, emotionelle og konative elementer ud over det kognitive, samt erkendelsens cirkularitet.

Også den **oplevelsesorienterede tilgang** har med sin fænomenologiske tilgang fokus på subjektive tanker og følelser (Fog & Hem, 1998). Specielt med fokus på klientens aktive dannelse af ny (emotional) mening (Greenberg et al., 1993).

Der findes således flere anløb til opgør med objektivitet. Det nye er mere radikaliteten i den systemiske konstruktionisme og specielt opgøret med repræsentationstanken.

6.3) Sprog

Grundantagelsen omkring sproget som *meningsskabende* og ikke *meningsafspejlende* er for os at se unikt i den systemisk konstruktionistiske tilgang. Det vigtige i denne tænkning er ikke at bruge begreberne som om de har ontologisk realitet - det man med Berger og Luckmann (2000) kunne kalde *begrebsreifikation*, dvs. at man glemmer, at man selv har forfattet/skabt begrebet, og dermed kommer til at se begrebet som uafhængigt af menneskelig praksis. Den oplevelsesorienterede tilgang har med henvisning til Wittgensteins begreb om familielighed (Fog & Hem, 1998) tilløb til en sådan

---

¹⁰ Konstruktivisme og social konstruktionisme er på grund af deres relativisme af flere blevet beskyldt for solipsisme, og måske derfor er "The Tree of Knowledge" (Maturana & Varela, 1992) bygget op som et opgør med både den naive realisme og den naive solipsisme.

begrebsrelativisme, og lægger sig således op ad den systemisk konstruktionistiske sprogopfattelse, men det udbygges ikke videre.

Vi vurderer at det eksplicite og sprogfilosofisk funderede brud med repræsentationstanken er det virkelig nye i den systemiske konstruktionisme på grundantagelsesniveau.

6.4) Terapeutens rolle

Spørgsmålet om de forskellige hovedretningers opfattelse af terapeutens rolle er meget omfattende. Vi vurderer dog, at det er et væsentligt afsnit, og bruger lidt ekstra plads til at forholde os til 3 aspekter: forståelsen af relationen, anerkendelsesbegrebet og terapeutens overordnede fokus.

For det første det overordnede syn på relationen. Selvom en hjælperrelation som den terapeutiske er grundlæggende asymmetrisk, fordi den bygger på et mønster af rollemæssig asymmetri (Madsen & Willert, 1993), er der meget stor forskel på, i hvor høj grad dette fører til en opfattelse af terapeuten som **ekspert** hos de forskellige retninger. Vi vil gennemgå teorierne i rækkefølge¹¹:

I *Psykoanalysen* er terapeuten i høj grad ekspert i det ubevidstes udtryksformer, hvorfor fortolkningen er i fokus. I forhold til klienten tilstræbes en neutralitet forstået således, at terapeuten fungerer som objektiv *projektionsskærm for patientens overføringer* (Diderichsen, 1998, 23), dvs. terapeuten 'bærer' de følelser der opstår i ham uden at udtrykke dem til klienten. Dermed kan modoverføringen bruges teknisk (Ibid.)¹².

Den *kognitive* terapeut er ekspert i form af en 'uddannelsesfunktion' i terapeutrollen. Målet er, at klienten får viden, og dermed nye handlemuligheder, om sin lidelse gennem f.eks. psykoedukation om den kognitive grundmodel eller Becks depressionsmodel (Rosenberg et al., 1998). Med spørgsmålsteknikkerne og undersøgelsesfasen er der også fokus på 'det fælles' projekt i terapien, jf. Becks begreb om 'kollaborativ empirisme' (Beck et al. 1979).

Den *oplevelsesorienterede* tilgang er kendetegnet ved et både-og forhold. Ved at se terapien som *primært et mellemmenneskeligt anliggende* (Fog & Hem, 1998, 85), sættes klienten så at sige før teorien, hvilket andetsteds udtrykkes af Fog: *Man skal suspendere sin begribelse, indtil man har grundlaget for den* (Fog, 1995, 392). Samtidig fastholder Fog & Hem med begrebet om 'dynamisk perception' arven til psykodynamikken og opfattelsen af terapeuten som 'sag-kyndig', dvs. en opfattelse af terapeuten som en der er i stand til at noget andet/mere (Fog & Hem, 1998)

Mere radikalt udtrykker Greenberg et al. (1993) inspireret af Rogers og Pearls, at man skal anerkende at klienten er ekspert på sin egen oplevelse, hvorfor terapeuten 'kun' er ekspert på processerne, ikke på indhold (Ibid.).

Dette minder i stigende grad om den *systemisk konstruktionisme*, der med Batesons citat: *Vi er alle dybt uvidende, og man kan ikke lave konkurrencer i uvidenhed* forkaster, at man kan være 'ekspert' (Bateson IN Jones, 1996, 24). Dette er funderet i en anden opfattelse af kontrol og viden. Vi har beskæftiget os med den ændrede opfattelse af kontrol tidligere i artiklen og vil i afsnit 7 lave en generel videnskabsteoretisk perspektivering.

¹¹ Vi udelader her den interpersonelle teori, fordi den som tidligere nævnt synes at spænde fra psykodynamiske til system konstruktionistiske opfattelser, og derfor er svær at sige noget overordnet om som samlet retning i denne sammenhæng.

¹² Dette er en fundamental anden opfattelse af neutralitetsbegrebet end Cecchins som præsenteret i afsnit 5.2

For det andet er det væsentligt at undersøge begreberne om **anerkendelse og værdsættelse**. Siden Rogers (1957) satte fokus på disse aktive aspekter ved den terapeutiske rolle, har de bredt sig til alle terapeutiske retninger. Der er dog forskel på, på hvilken måde de forskellige teorier forstår et begreb som anerkendelse. Her kan Fogs tænkning om at *føle analogt og handle komplementært* (Fog, 1995, 401) hjælpe os. Rogers (1957) har med begreberne om empati og ubetinget positiv agtelse primært fokus på det analoge, dvs. den adækvate oplevelse af klientens univers og accept af dette. Dette sker f.eks. gennem spejlingsteknikker (Fog & Hem, 1998). I den systemiske konstruktionisme er det i højere grad den komplementære handling, der er i fokus, og specielt en komplementaritet hvor samtalen bruges til at *fremtale* positive forståelser og historier.

For det tredje er der spørgsmålet om terapeutens overordnede fokus. Her deler systemisk konstruktionisme forståelse med de mere konstruktionistiske dele af den interpersonelle teori, idet man ser terapeuten som 'fremtidsforsker' og ikke 'arkæolog'¹³. **Arkæologen** forsøger gennem afdækning af problemets ætiologi at forstå fortidens kraft i nu-situationen. Når den rette gestalt træder frem kalder man det **indsigt**. Forventningen er, at denne indsigt sætter individet i stand til skabe ny mening. Specielt kan terapeuten gennem fortolkninger præsentere klienten for denne viden, som udgør 'sandheden' i konteksten. Dette fører f.eks. til, at uoverensstemmelsen mellem terapeutens og klientens forståelse kan beskrives som klientens modstand.

Fremtidsforskeren interesserer sig for systemets **mening**, og hvordan håb og drømme¹⁴ om fremtiden kan skabe ny mening i her-og-nu situationen. Fremtidsforskeren kan lave hypoteser, men disses 'validitet' afhænger af konteksten med klienten. Mening forstås således som emergende i konteksten, ikke som afdækning af noget der er der i forvejen, bare skjult

6.5) Forståelse af forandring

Mht. forståelsen af forandring er der tale om både en ny grundtænkning og ny praksis. Man er gået væk fra en lineær og instruktiv tænkning om terapeuten som den der forandrer klienten. Denne forestilling om at kunne 'gøre noget ved' systemet er en maskinmetafor for mennesket, hvor terapeuten ses som maskinmester, dvs. som havende en stor grad af kontrol.

Den systemiske konstruktionistiske tænker forandring ud fra en cirkulær logik og påstår, at terapeuten kun kan forstyrre klienten ved spørgsmål, hypoteser og ved at ændre konteksten for klienten. Denne autopoiesistænkning er en organismemetafor for mennesket, funderet i begreberne om anerkendelse og forstyrrelse.

Denne forståelse af forandring med manglende brug af teoretiske tolkninger og normalitetsbegreb er relativt unik for den systemiske konstruktionisme. Den erkendelsesteoretiske fundering og følgende radikale praksis ses ikke i samme grad i de øvrige hovedtraditioner. Dog er der pendanter i den kognitive teoriretning med Linehan & Kehrs (1993) tænkning om en balance mellem accept og fokus på

---

¹³ Denne meget kategoriske opdeling må strengt taget blødes op: også systemisk konstruktionistiske terapeuter ser 'bagud', men det er med fremtiden som mål.

¹⁴ F.eks. Fiscalini (1994) taler om en 'optimistisk tilgang'.

forandring. Og i den oplevelsesorienterede tilgang hos Greenberg et al. (1993) med deres faciliterende tilgang.

Som ovenstående sammenligning gerne skulle illustrere, rummer systemisk konstruktionisme mange nye aspekter, men ikke som radikalt i modstrid med andre retnings grundantagelser. Oftest er der tale om gradforskelle, der godt nok fører til meget forskellige teknikker.

Det spørgsmål vi forsøgte at besvare, nemlig om dette indebærer et nyt paradigme i Kuhn'sk forstand, og dermed en forkastelse af alt det tidligere arbejde og forskning, må således besvares med nej. Dette mener vi jf. ovenstående sammenligning ikke der er grund til. En sådan konsekvens vil kun føre til, at der opstilles nye rigide kriterier for, hvad der er det eneste rigtige perspektiv, og hvilke begreber (kontekst, cirkularitet etc.) der bliver 'de rigtige'. Dette fører os til en overvejelse over, hvordan man mere generelt kan forstå viden i den terapeutiske kontekst, hvilket vi nu vil undersøge.

7) Viden i den terapeutiske kontekst

Vi har i det foregående undersøgt hvilke grundantagelser og begreber der kendetegner den systemisk konstruktionisme, og hvilke konsekvenser denne tænkning har for forståelsen af terapeutens rolle og forandring. Vi vil i dette afsnit lave en videnskabsteoretisk perspektivering¹⁵ på den systemiske konstruktionistiske tænkning.

Vi vil med en generel refleksion over forskellige vidensopfattelser undersøge, hvordan den aktuelle situation i psykologien er kendetegnet ved en ufrugtbar adskillelse af forskellige videnslogikker. Vi vil herefter med domæneteorien argumentere for, at en mere frugtbar situation kan nås, ved en nødvendig sammentænkning af lineært og cirkulært funderede vidensformer.

Inspireret af Shotter (Shotter IN: Pearce, 1992) vil vi her tale om 3 vidensformer:

- 1) **Teknisk viden:** Skal forstås som handleanvisninger i form af 'at vide hvordan'.
- 2) **Teoretisk viden:** Skal forstås som 'at vide at', dvs. et forsøg på at sige noget om 'det som er'.
- 3) **Praktisk viden:** Skal forstås som 'at vide hvorfra', dvs. at forstå viden som noget der eksisterer eller emergerer ud af konteksten og at der derfor ikke kan generaliseres på tværs af kontekster. Målet er en 'praktisk og lokalt funderet teori', hvor man forener sig med processen og fokuserer på den mening, der sam-skabes i konteksten.

Det forekommer os, at **den aktuelle situation** indenfor psykologien er kendetegnet ved en rigid og ufrugtbar adskillelse imellem den traditionelle psykologiske forskningsverden og videnskab, hvor der ud

---

¹⁵ Vi overholder dermed også de metodemæssige kriterier for denne artikel, som er at ca. 20% af artikeln skal forholde sig til forskningsmetodemæssige eller videnskabsteoretiske problemstillinger (personlig kommunikation med Hougaard, 10.10.2001).

fra en modernistisk opfattelse arbejdes med teoretisk viden, og den systemiske konstruktionistiske tradition, hvor grundtænkningen er et postmodernistisk perspektiv og fokus lægges på praksis viden¹⁶.

I de traditioner, som bygger på en modernistisk forståelse af mennesket, sigter man på at få generaliserbar viden, altså 'teoretisk viden'. Som videnskabsmand interesserer man sig her for at disciplinere subjektiviteten (Hougaard, 1993a), udvikle 'sand' teoretisk viden, som kan give directioner til hvordan terapeuten skal agere i praksis (dvs. teknisk viden).

I den systemiske konstruktionistiske tradition arbejdes der med et 'kontekstbundet sandhedsbegreb' om, at det som virker bedst er sandt, hvilket er noget som må opdages i den unikke kontekst og med den enkelte klient. Dette er en 'praktisk viden' og er denne vidensforståelse vi primært har beskrevet i denne artikel (se f.eks. Pearce, 1992; Cronen & Lang, 1994). Det væsentlige er her, at tøjle og disciplinere illusionen om objektivitet og videnskabelig sandhed, hvorfor den modernistiske forsknings empirisk funderede 'teoretiske viden' med argumenter om objektivitet, universaliserbarhed, sandhed ect. afvises.

For undertegnede, som ønsker at arbejde inspireret af systemiske antagelser, men uden derved at skulle smide al eksisterende forskningsbaseret viden/teoretisk viden over bord, er dette en frustrerende enten – eller situation. Det er vores ønske at skabe **en mere frugtbar tænkning om forskningsbaseret viden i den systemiske teori**, hvor der ikke er en rigid, dikotomisk tænkning mellem teoretisk viden og praktisk viden, og dermed imellem linearitet og cirkularitet, indhold og proces og absolutisme og relativisme. I stedet vil vi afprøve en tænkning, hvor disse forstås mere komplementært. Vi tænker, at en tilgang til dette kan være at udvide den systemisk konstruktionistiske tænkning via det, Messer kalder for en *assimilativ integration* (Hougaard & Rosenberg, 1998). Dette indebærer at *en teoretisk integration sker "indefra" ved at en terapeutisk retning lader sig influere af andre retningers holdninger og metoder, men uden at opgive retningens særlige begrebsmæssige struktur eller indhold* (Messer IN Hougaard & Rosenberg, 1998, 266). Vi må af pladshensyn nøjes med en meget overordnet beskrivelse af dette videnskabsteoretiske projekt.

Vi vil lave denne udvidelse med domæneteorien som metateori, da denne medtænker en dobbelthed i videnslogikker og viser, at lineær og cirkulær tænkning kan tænkes som eksisterende sammen. Projektet er altså kort sagt at åbne den systemisk konstruktionistiske tænkning for modernistisk, mere lineært baseret forskningsviden.

Det kan virke paradoksalt, at vi bruger en systemisk konstruktionistisk model til at udvide den systemiske konstruktionistiske tænkning, men dette skyldes, som nævnt tidligere i afsnittet, at den radikale systemiske tænkning har en tendens til at negligere/forkaste domæneteoriens produktive domæne (især når dette domænes videnslogik udfolder sig med de traditionelle, modernistiske videnskabers forsøg på at skabe 'teoretisk viden', der efterfølgende påstås gældende for alle domæner og uafhængig af kontekst).

---

¹⁶ Denne sondring gør sig også gældende for teori-praksisverdenen, se eks den diskussion, der kører på de høje nagler for tiden indenfor psykologimiljøet (se eks. Psykolognyt, 2001. # 8 og 9).

Domæneteoriens to væsentligste bidrag i denne sammenhæng er, at den for det første med det æstetiske domæne viser, at vores erkendelse altid er funderet i fundamentale antagelser og værdier.

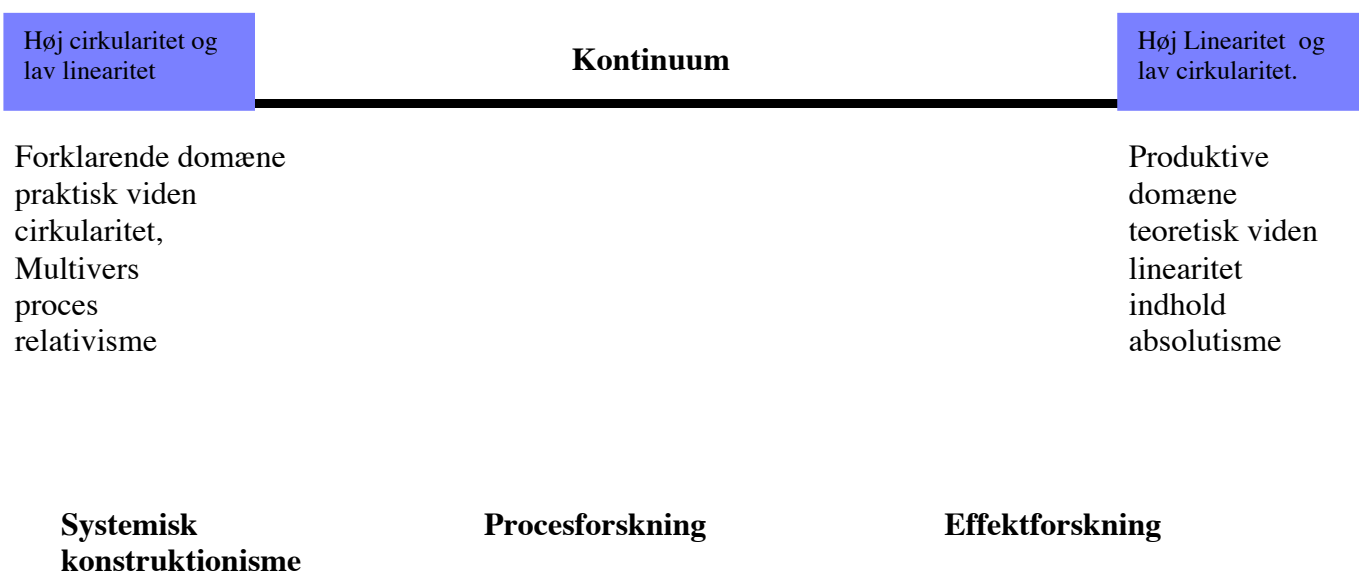
For det andet viser domæneteorien, at det er et erkendelsesmæssigt/menneskeligt paradoks, at vi *må* forsøge at lave lineære hypoteser om, hvordan verden *er*, til at kunne begribe og agere i verden. Samtidig med at vi ved (når vi reflekterer over det) at disse hypoteser ikke er *endegyldige*. Dvs. netop hypoteser og ikke sandheder. Domæneteorien sammentænker således lineær nødvendighed (det produktive domæne) med cirkulær grundforståelse (det forklarende domæne) og viser dermed logikkernes interdependente karakter i de menneskelige betydningsdannelser.

Disse pointer giver os mulighed for at skabe en **forståelse af viden**, der:

1) erstatter førmtalte grøft imellem teoretisk viden og praktisk viden med en forståelse, der tænker dem som interdependente videnslogikker på et kontinuum, der i den ene ende er præget af høj cirkularitet i tænkningen og lav linearitet (som det forklarende domæne) og som på den anden ende er karakteriseret ved høj linearitet i tænkningen og lav cirkularitet (som det produktive domæne).

2) og som fremhæver, at al viden er baseret på fundamentale antagelser.

Til illustration af kontinuumsforståelsen i punkt 1) vil vi her vise, hvordan effektforskning, procesforskning og systemisk konstruktionistisk "forskning" kan ses i forhold til hinanden¹⁷.

Effektforskning kan siges i højere grad at bygge på en lineær logik og har hovedfokus på to ting: *om* behandlingen virker (dvs. er der forskel før og efter interventionen) og *hvad* ved behandlingen der virker (Hougaard, 1993a). Målet er at resultaterne kan generaliseres i form af vurderinger om hvilken metode, der er 'bedst', og for 'hvem'. Et klassisk eksempel på denne forskningstradition er Sloane et als. forsøg fra 1975. Her sammenlignes effekten af adfærdsterapi med traditionel analytisk terapi i behandlingen af patienter med angstneuroser og personlighedsforstyrrelser, og denne affekt sammenlignes med en

ventegruppe, for at vurdere hvad der forårsager effekten (Sloane et al., 1975). Med dette meget lineære perspektiv, kan effektforskningen derfor placeres i den ene side på kontinuumet.

Procesforskning er funderet i en mere cirkulære tænkning med fokus på kontekst og relationer (eks: den terapeutiske relation) og der undersøges hvordan en behandling virker; dvs. hvilke interagerende mekanismer i konteksten, der er virksomme (Hougaard, 1993b). Her undersøges *hvad*, der foregår i terapien, og hvordan dette hænger sammen med effekten. Dette har ført til en fokus på alliancebegrebet, som en måde at undersøge hvordan det terapeutiske relation influerer udbyttet af terapien (Bachelor & Horvath, 1999). SASB-instrumentet er et forsøg på at operationalisere dette interpersonelle forhold ud fra et psykodynamisk begrebsapparat (Jørgensen, 1996; Henry et al., 1990).

Sammenlignet med effektforskningen er der således et øget fokus på den terapeutiske sammenhæng og dermed en øget forståelse for cirkularitet. Mest radikalt kommer cirkulariteten til udtryk i f.eks. den 'omfattende diskursanalyse', der inspireret af Bateson fokuserer på parternes kommunikation og undersøger deres kontekst og historie (Hougaard, 1993b).

Systemisk konstruktionistisk "forskning" ligger endnu længere ude på cirkularitetsaksen. Grundantagelsen er her, at forskning er en speciel social proces, hvor de implicerede konstruerer sociale produkter (Pearce, 1992). Med dette metaperspektiv fås en øget forståelse for den sociale og kulturelle sammenhæng, som forskningen finder sted i ved at påpege, at den modernistisk funderede videnskab, som påstår sig funderet i empiri, også er funderet på et implicit metateoretisk grundlag. Dermed fås en øget forståelse for cirkulariteten af viden, hvorved man får en refleksiv forholden sig til den viden der skabes.

Grundpointen i denne fremstilling er at illustrere – ikke en dikotomisk tænkning om viden – men netop den kontinuumsforståelse af lineært og cirkulært baseret viden, som vi ønsker at fremstille med domæneteorien.

7.1) Hvordan forskningsviden tages med ind i den terapeutiske kontekst i en systemisk konstruktionistisk grundforståelse

Det er således vores pointe, at vi med denne assimilative integration får en tænkning om viden, hvor alle 3 vidensformer kan berige den systemiske terapeut i hans arbejde. Vi vil her prøve at illustrere med to udvalgte eksempler, hvordan både effekt- og procesforskningen giver hypoteser, som kan bruges ind i en systemisk konstruktionistisk rammeforståelse. Det væsentligste er i denne rammeforståelse, at viden tænkes, ikke som sandheder, men som stærke hypoteser, der kan undersøges og afprøves i relationen til det enkelte klientsystem.

---

¹⁷ Den følgende præsentation bruges til at illustrere dette kontinuum og kan på ingen måde ses som udtømmende for de metodemæssige problemstillinger.

Effektforskningen viser, at terapi har effekt (Hougaard, 1993a), hvilket på en gang legitimerer de terapeutiske institutioner og giver en række stærke hypoteser om overordnede sammenhænge imellem hvilke behandlinger, der virker bedst i forhold til hvilke lidelser. Selvom der ikke synes at være de store forskelle i effekt på tværs af forskellige terapeutiske tilgange, synes der alligevel at være enkelte stærke hypoteser. F.eks. er Linehans dialektiske adfærdsterapi den eneste terapeutiske behandlingsmetode af borderline-forstyrrelser, der har dokumenteret effekt (Hougaard & Jessen, 2001). Selvom effekten stadig søges forbedret og andre tilgange evt. har tilsvarende virkning, giver dette en teknisk viden i form af mulige måder at gå til en konkret behandlingsproblematik.

Procesforskningens allianceundersøgelser er også et interessant perspektiv at inddrage. Selvom der ikke er konsensus om, hvordan begrebet skal operationaliseres (Bachelor & Horvath, 1999), forsøges det at opstille nogle generelle begreber til at undersøge og skabe viden i kontekst. Helt i tråd med systemisk konstruktionistiske grundopfattelse påpeges det, at der er forskel på, hvad der fungerer med den enkelte klient (Ibid.). Dette rummer en implicit kritik af Rogers tænkning om nødvendige og tilstrækkelige kriterier (Rogers, 1957), som noget der *tilhører* terapeuten. Bachelor & Horvaths (1999) undersøgelser synes netop at indikere, at alliancebegrebet skal forstås som relationelt.

Alliancebegrebet er væsentligt, fordi kvaliteten af alliancen viser sig at være bedste prediktor for positiv terapeutisk effekt (Safran, 1993). Dette motiverer os til at få teknisk viden i form af handleanvisninger til at skabe gode alliancer og til at bruge denne bevidsthed om alliancer i det terapeutiske arbejde. Her synes f.eks. arbejdet med 'brud i den terapeutiske relation' (Ibid.) at være interessant.

Vi har her valgt at fremhæve 2 pointer fra effekt og procesforskningen, som eksempler på stærke hypoteser, som kan berige den systemiske terapeuts arbejde. Der er naturligvis en mængde anden viden, som kan være relevant. Det centrale i afsnittet er at illustrere, hvordan den assimilative integrative tilgang giver en tænkning om viden, hvor viden fra traditionel forskning kan bruges ind i en systemisk konstruktionistisk terapeutisk ramme og styrke denne.

Vores grundpointe i dette afsnit er således, at man med domæneteorien dobbeltheden i tænkningen om viden som både linearitet og cirkularitet, forsøger at udviske skellet imellem teoretisk viden og praktisk viden, som i vores øjne har ført til en ufrugtbar situation.

8) Opsamling og vurdering

Dette sidste afsnit vil vi først en **opsamling** af de vigtigste punkter i denne artikel og dernæst en **vurdering** af den systemiske konstruktionisme med den udvidelse af retningsens forståelse af viden, som vi har forsøgt at argumentere for.

Opsamlende har vi i denne artikel redegjort for 3 grundbegreber i den systemisk konstruktionistiske metateori, hvilket skitserede en grundtænkning om erkendelse, at den er autopoietisk og samkonstrueres i sproget via strukturelle koblinger, og at den må forstås i kontekst.

Denne tænkning med dens fokus på sproget fører til en særlig ikke-instruktiv forståelse af terapeutisk forandring (og forandring i det hele taget), hvor forstyrrelse (med begreberne om neutralitet, nysgerrighed og uærbødighed, hypotesedannelse, cirkulære spørgsmålsteknikker) og anerkendelse (med værdsættende spørgsmål, positive omformuleringer, gendigtning) kommer i hovedsædet for terapeuten.

Det afgørende i forståelsen af forandring og terapeutenes rolle er udviklingen fra en 1. ordens kybernetisk forståelse med fokus på lineære logikker til en 2. ordens kybernetik baseret på cirkulære logikker.

Domæneteoriens hovedfokus er netop denne pointe. Teorien rummer på en gang de erkendelsesteoretiske grundpointer i den systemiske konstruktionisme og er samtidig en model til terapeuten til at arbejde anerkendende og cirkulært.

Vi har forsøgt at perspektivere denne forståelse af den systemiske konstruktionisme på 2 måder:

For det første ved at lave en sammenlignende analyse med udvalgte teorier fra de andre psykoterapeutiske hovedretninger, hvor vi har argumenteret for, at den systemiske konstruktionisme ikke kan siges at være et nyt paradigme i Kuhn's forstand, løsrevet fra andre hovedtraditioner.

Og for det andet har vi forsøgt at argumentere for en udvidelse af den systemiske konstruktionismes forståelse af viden ved at bruge domæneteorien som metateori og således udvide med lineært baserede hypoteser og forståelser, typisk fra andre hovedtraditioner og forskning.

En **vurdering** af den systemiske konstruktionisme i denne forståelse peger for os at se på en række værdifulde styrker:

For det første har den systemiske konstruktionisme en stærk og klart formuleret metateori og erkendelsesteoretisk fundering, hvilket giver en reflekteret bevidsthed både om viden og om de grundantagelser, hvormed viden tænkes og skabes.

For det andet giver den systemisk konstruktionisme en lang række af nye handleanvisninger til at agere i en mere procesorienteret, cirkulær tænkning om forandring af klientsystemer. Vi tænker her især på tænkningen om forstyrrelse med dens uddybning af spørgsmålsteknikker og cirkularitet.

For det tredje og vigtigst går systemisk konstruktionisme i vores perspektiv videre end de fleste udgaver af teoriretningen og giver en konkret begrebsramme og en tænkning om viden til at undersøge og bruge lineært baseret viden i et systemisk perspektiv.

Den sidste pointe er for os langt den vigtigste, da den skaber en frugtbar og gensidigt berigende relation imellem systemisk konstruktionisme og lineært baseret viden og således undgår det frustrerende valg imellem konstruktionisme og cirkularitet vs. traditionel videnskab og sandhed, som man – som grøn systemiker - kan føle sig tvunget ind i af den radikale systemiske konstruktionismes retorik.

9) Litteraturliste

Andersen, T. (1994): *Reflekterende processer*. Kbh. Dansk Psykologisk Forlag.

Bachelor, A. & Horwarth, A. (1999). The therapeutic relationship. I: M.A. Hubble, S.D. Miller & B.L. Duncan (red.), *The heart and soul of psychotherapy: What works in therapy*. New York: American Psychological Association.

Bateson, G. (1972): *Steps to an Ecology of Mind*. Ballantine, New York.

Beck, A.T. et al. (1979). *Cognitive therapy of Depression*. New York: Wiley & Sons.

Berger, P. L. & Luckmann, T. (2000). *Den samfundsskabte virkelighed*. Lindhardt & Ringhof.

Bertelsen, P. (2001). *Personlighedspsykologi*. Frydenlund Grafisk, Kbh.

Boscolo, L., Cecchin, G., Hoffmann, L. & Penn, P. (1991): *Milanometoden*. Kbh. Hans Reitzels Forlag.

Briggs, J. & Peat, F. D. (1990). *Turbulent mirror*. New York: Harper & Row.

Capra, F. (1997). *The web of life –A new Scientific Understanding of Living Systems*. Anchor Books, USA.

Cecchin, G. (1987). Hypothesizing, Cirkularity, and Neutrality Revisited: An Invitation to Curiosity. *Family Process*, vol. 26, nr. 4, 405-413

Cecchin, G., Lane, G. & Ray, W. A. (1993). From strategizing to nonintervention: toward irreverence in systemic practice. *Journal of Marital and Family Therapy*, vol. 19, No. 2, 125-136.

Cooperrider, D. & Srivastva, S. (1984) *Appreciative Inquiry in organizational life. The call for executive appreciation*. USA, William Coston Publishing

Cronen, V. & Lang, P. (1994). Language and Action: Wittgenstein and Dewey in the practice of therapy and consultation. *Human Systems*, vol.5.

Dell, P. F. (1985). Understanding Bateson and Maturana: Toward a biological foundation for the social sciences. *Journal of Marital and Family Therapy*, vol. 11, no. 1, 1-20.

Diderichsen, B. Psykoanalytisk psykoterapi. I Hougaard, E., Diderichsen, B. & Nielsen, T. (red.) (1998). *Psykoterapiens hovedtraditioner: En indføring i psykoanalytisk, oplevelsesorienteret, kognitiv, systemorienteret og integrativ psykoterapi*. København: dansk Psykologisk Forlag.

Fiscalini, J. (1994). The uniquely interpersonal and the interpersonally unique. *Contemporary Psychoanalysis*, 33, 114-34.

Fog, J. (1995). At komme til klarhed. Om bevidsthedsprocessen hos terapeuten. *Psyke & Logos*, 2, 374-409.

Fog, J. & Hem, L. (1998). Oplevelsesorienteret psykoterapi. I Hougaard, E., Diderichsen, B. & Nielsen, T. (red.). *Psykoterapiens hovedtraditioner: En indføring i psykoanalytisk, oplevelsesorienteret, kognitiv, systemorienteret og integrativ psykoterapi*. København: dansk Psykologisk Forlag.

Gergen, K. (1985). The Social Constructionist Movement in Modern Psychology. *American Psychologist*, 266-275.

Gergen, K. (1991): *The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life*. New York: Basic Books.

Gergen, K. (1997). *Virkelighed og relationer*. N.Y.: Springer-verlag.

Gilbert, D. T. (1995). Attribution and interpersonal perception. I Tesser, A. (red.). *Social Psychology*. McGraw-Hill, USA

Greenberg, L.S., Rice, L.N. & Elliott, R. (1993). *Facilitating emotional change: The moment-by-moment process*. New York: Plenum.

Griffin, E. (1997). *Communication theory*. McGraw-Hill, third edition.

Harrist, R.S., Quintana, S.M., Strupp, H.H. & Henry, W.P. (1994). Internalization of interpersonal process in time-limited dynamic psychotherapy. *Psychotherapy*, 31, 49-57.

- Hawkings, S. (1997). *Hawkings univers – illustreret*. Gyldendal
- Henry, W-P., Schacht, T.E. & Strupp, H.H. (1990). Patient and therapist introject, interpersonal process, and differential psychotherapy outcome. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 58, 768-74.
- Hoffman, L. (1987). La oss legge makt og kontroll bak oss: Mot en 2. ordens systemisk familierterapi. *Fokus på Familien*, Vol. 15, 129-145.
- Holmgren, A. (1991): *Supervision af systemet*, DISPUK, DK.
- Holmgren, A. (2001). DISPUK's 10års jubilæumsforedrag, september 2001 Århus.
- Hougaard, E. (1993a). Psykoterapeutisk effektforskning. I: N.K. Rosenberg, K.V. Mortensen, E. Hougaard, S. Lunn. & A. Theilgaard (red.), *Klinisk psykologisk forskning: En indføring i metoder og problemstillinger*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Hougaard, E. (1993b). Psykoterapeutisk procesforskning. I: N.K. Rosenberg, K.V. Mortensen, E. Hougaard, S. Lunn & A. Theilgaard (red.), *Klinisk psykologisk forskning: En indføring i metoder og problemstillinger*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Hougaard, E. (1998). Integrativ psykoterapi. I Hougaard, E., Diderichsen, B. & Nielsen, T. (red.). *Psykoterapiens hovedtraditioner: En indføring i psykoanalytisk, oplevelsesorienteret, kognitiv, systemorienteret og integrativ psykoterapi*. København: dansk Psykologisk Forlag.
- Hougaard, E. & Jessen, H. E. (2001). Udviklingstendenser i Kognitiv Adfærdsterapi. *Psykolog Nyt* nr. 22, Dansk Psykolog Forening.
- Jones, E. (1996). *Familierterapi i systemisk perspektiv*. Dansk Psykologisk Forlag.
- Jørgensen, C.R. (1996). Struktureret analyse af social adfærd (SASB): Tilløb til en psykodynamisk empiri. *Agrippa*, 17, 126-158.
- Jørgensen, C.R. (1999). Den interpersonelle psykoanalyse. *Nordisk psykologi*, 51, 297-323.
- Keeney, B. P. (1983). *Aesthetics of change*. The Guilford Press. N.Y.
- Kuhn, T. S. (1991). Efterskrift – 1969. I: Schmidt (red.): *Det videnskabelige perspektiv*. Akademisk Forlag 1991.

Lang, P., Little, M. & Cronen, V. (1990). The systemic professional – domains of action and the question of neutrality. *Human systems*, vol. 1, No. 1, 34-47.

Linehan, M.M. & Kehrer, C.A. (1993). Borderline personality disorder. I: Barlow, D.H. (red.), *Clinical handbook of psychological disorders* (2. udg.)

Lund-Jacobsen, D. & Wermer, A. (2001). Invitation til nysgerrighed – en systemisk tilgang til supervision. *Fokus*, Vol. 29, 36-49.

Madsen, B. & Willert, S. (1993). Dialogiske hjælpersamtaler. I Inge-Maj Ahlgren (red.). *Kommunikationsspor i socialpædagogik*. København: Den Socialpædagogiske Højskole.

Marnier, T (1987): *Milanometoden*. Hans Reizels Forlag. DK

Maturana (1984), Bringing forth of reality. Presentation at Construction of Therapeutic realities Conference. University of calgary Medical School, April IN: Cecchin (1987)

Maturana, H. R. & Varela, F. J. (1992). *The tree of knowledge – The biological Roots of human Understanding*. Revisited Edition. Shambhala, Boston & London.

McDermott, R.P. (1996). Hvordan indlæringsvanskeligheder skabes for børn. I Højholt, C. & Witt, G. (red.) *Skolelivets socialpsykologi*. Kbh.: Unge psykologer.

Minuchin, S. & Nichols, M. (1993). *Family Healing. Tales of Hope and Renewal from Family Therapy*. New York: The Free Press.

Oliver, C. (1997). Systemic eloquence. *Human Systems*.

Pearce, B. (1992). A "campers guide" to constructionisms". *Human Systems: The Journal of Systemic Consultation & Management*. Vol. 3, 139-161.

Penn, P.(1982): Circular questioning. *Family Process* 21, 267-280.

Penn, P. (1985). Feed-Forward: Future questions, future maps. *Family Proces*, 24, 299-311

Rogers, C.R. (1957). The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change. *Journal of Consulting Psychology*, 21, 95-103.

Rosenberg, N., Hougaard, E. & Nielsen, T. (1998). Kognitiv terapi. I Hougaard, E., Diderichsen, B. & Nielsen, T. (red.). *Psykoterapiens hovedtraditioner: En indføring i psykoanalytisk, oplevelsesorienteret, kognitiv, systemorienteret og integrativ psykoterapi*. København: dansk Psykologisk Forlag.

Safran, J. (1993). Breaches in the therapeutic alliance: An arena for negotiating authentic relatedness. *Psychotherapy*, 27, 154-165.

Sloane, B.B., Staples, F.R., Cristol, A.H. et al. (1975). Short-term analytically oriented psychotherapy versus behaviour therapy. *American Journal of Psychiatry*, 132, 373-377

Strupp, H.H. & Binder, J.L. (1984). *Psychotherapy in a new key: A guide to time-limited dynamic psychotherapy*. USA: Basic Books.

Tomm, K. (1987). Interventive interviewing: II. Reflexive questions as a fourth guideline for the therapist. *Family Proces* 26, 167-185.

Tomm, K. (1992). Interviewet som intervention III. del: Er hensigten at stille lineære, virklulære, strategiske eller refleksive spørgsmål. *Forum*, 4, 3-13.(oversat af Torben Marnér fra original, 1988).

Warhuus, L., Egelund, M. & Trillingsgaard, A. (1998). Systemorienteret terapi. I Hougaard, E., Diderichsen, B. & Nielsen, T. (red.). *Psykoterapiens hovedtraditioner: En indføring i psykoanalytisk, oplevelsesorienteret, kognitiv, systemorienteret og integrativ psykoterapi*. København: dansk Psykologisk Forlag.

Watzlawick et al. (1974): *Change principles of problem formation and problemresolution*, W.W.Norton, NY.

White, M. & Epston, D. (1990): *Narrative means to therapeutic ends*. New York: Norton.

Young, J.E. & Behary, W. T. (1999). Schema focused therapy. I: N. Tarrrier, A. Wells & G. Haddock (red.), *Treating complex cases: The cognitive behavioural approach*.